

**POLITIČKO-USTAVNA RJEŠENJA
ZA BOSNU I HERCEGOVINU:
OD LISABONA DO DAYTONA**

Geopolitičke naracije o
mirovnim sporazumima za
Bosnu i Hercegovinu 1992 – 1996

Sead Turčalo

UVOD

Međunarodno pregovaranje ima dugu povijest u praksi i teoriji međunarodnih odnosa i diplomatije. Suštinski se radi o procesu kojim se nastoji doći do sporazuma strana koje imaju suprotstavljene pozicije i interese, a koji bi u najvećoj mogućoj mjeri konvergirao legitimnim interesima pregovaračkih strana, bio pravičan ne nanoseći štetu niti jednoj strani, uvažavao interese međunarodne zajednice i bio „relativno trajan i dovoljno efikasan da proizvede željene rezultate“.¹ Dakle, pregovaranje je fundamentalno važno u procesu rješavanja konflikata. Teoretičari razlikuju integrativno i pozicijsko pregovaranje. Pod integrativnim pristupom podrazumijeva se pokušaj usklađivanja konfliktnih pozicija ili barem zadovoljavanja osnovnih interesa i potreba pregovaračkih strana.² Karakteristično je za ovaj pristup stavljanje predmeta pregovora u širi kontekst ili redefiniranje pregovaračkih interesa na način koji će ih učiniti međusobno kompatibilnim.³ Pozicijski pristup podrazumijeva da jedna strana pokušava uvećati vlastitu dobit sprečavajući drugu stranu da učini isto. Da bi se ovim pristupom došlo do rješenja neophodne su kompenzacije koje mogu dovesti do promjene čvrstih pozicija pregovarača.⁴ Pregovori skoro nikada ne preferiraju samo jedan pristup već su kombinacija integrativnog i pozicijskog.

U najvećem broju pregovora koji se dešavaju usljed neke međunarodne krize ili konflikta, pored strana u konfliktu pojavljuje se i treća strana, koja treba upravo da pomogne u fleksibiliziranju pozicijskog pristupa pregovarača. Ona intervenira u sukobu ili krizi mirnim sredstvima ili silom. Prema nalazima Michaela Brechera i Jonathana Wilkenfelda, više od dvije trećine posthladnoratovskih konflikata i kriza rješavane su učešćem treće strane.⁵ Intervencija treće strane može se definirati kao „bilo koja akcija aktera koji nije direktni učesnik krize, a koja je koncipirana tako da reducira ili ukloni jedan ili više problema u pregovaračkom odnosu i shodno tome olakša okončanje krize“.⁶

U procesu pregovaranja često se pojavljuju tzv. prelomne tačke (*turning points*) ili kameni spoticanja (*sticking points*) koje treća strana treba prepoznati kako bi došla do rješenja konflikta.

Prelomne tačke označavaju kritične momente „kada strane vide mogućnost napretka posredstvom pregovora redefinirajući vlastite ciljeve, otvarajući novi politički prostor, pronalazeći nove osnove za sporazum“ ili se prelomna tačka javlja jer „... su odnosi lidera ili okolnosti povoljne“.⁷ S druge strane kameni spoticanja se pojavljuju u uvjetima kada lideri strana u konfliktu nisu naklonjeni mirovnim pregovorima, kada strane narušavaju sporazum ili je „politički prostor zatvoren ili postoje uvjeti koji sprečavaju napredak“.⁸

¹ Uporedi Kovačević, Živorad, *Međunarodno pregovaranje*, Filip Višnjić i Diplomatska akademija MSP SCG, Beograd, 2004, str. 25 – 27.

² Ramsbotham, Oliver et al., *Contemporary Conflict Resolution*, Polity Press, Cambridge, 2011, str.187.

³ Ibid

⁴ Atiyas Beriker Nimet, *Mediating Regional Conflicts: Peace Efforts in Bosnia-Herzegovina*, ANNALS, AAPS. Nr.542, November 1995, str. 187.

⁵ Vidi Brecher, Michael i Jonathan Wilkenfeld, *A Study of Crisis*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 2000.

⁶ Ibid, str. 185.

⁷ Ramsbotham, op. cit., str. 186.

⁸ Ibid.

Treća strana mora pokušati kapitalizirati prelomnu tačku ili prevazići kamen spoticanja, te neutralisati skeptike ili uništavače (*spoilers*) dogovora kako bi došla do (mirovnog) sporazuma.

Ishod pregovora, odnosno postignuti sporazum obično se evaluira na osnovu nekoliko kriterija. To su: eficijentnost, pravičnost i stabilnost. Eficijentnost se odnosi na kvalitet postignutog sporazuma uzimajući u obzir ograničenja date situacije⁹. Prema Hopmannu, sporazum se smatra „ineficijentnim ili suboptimalnim ukoliko je bilo moguće postići drugi sporazum koji bi sve strane smatralo boljim“. Pravičnost se odnosi na percepciju sporazuma kao „fer“ i „nepriistranog“ od strane pregovarača. Stabilnost je treći kriterij i odnosi se na trajnost sporazuma uzimajući kao mjerilo da u sporazum nije ugrađen impuls koji bi podstaknuo neku od strana da ga naruši.

Koristeći ovaj teorijsko-analitički okvir u ovom tekstu ćemo prezentirati mirovna rješenja za Bosnu i Hercegovinu u periodu 1992 – 1995., fokusirajući se na njihovu (geo)političko-ustavnu dimenziju. Ističemo geopolitički aspekt političko–ustavnih rješenja jer će oni u nizu mirovnih sporazuma biti ključni razlog njihovog odbijanja. Tekst se, izuzimajući uvod i zaključke, sastoji od tri dijela. U prvom dijelu dajemo povijesno–politički kontekst početka rata protiv Bosne i Hercegovine. U drugom dijelu ćemo ukratko predstaviti ključne aktere procesa mirovnog pregovaranja o BiH, dok ćemo u trećem dijelu analizirati šest najznačajnijih mirovnih sporazuma za Bosnu i Hercegovinu, reflektirajući o njihovim (geo)političkim rješenjima i recepciji u štampanim medijima iz tog perioda¹⁰. Naša analiza tog drugog aspekta, tj. medijskog doživljaja mirovnih rješenja, uzet će u obzir samo dostupna izdanja dnevnih novina *Glasa srpskog* i *Oslobođenja* iz perioda 1992 – 1995, odnosno, u vremenskom periodu sedam dana prije i nakon pregovora o pojedinačnim mirovnim rješenjima.

KA RATU PROTIV BOSNE I HERCEGOVINE

Smrt predsjednika Socijalističke federativne republike Jugoslavije Josipa Broza Tita 1980. godine otvorila je novo poglavlje u životu jugoslavenske federacije. Kako ističe Ivan Vejvoda (1993), poslije Tita ostalo je upražnjeno mjesto moći, a istovremeno je otvoreno i neriješeno nacionalno pitanje koje je kao „Pitanje svih pitanja u bivšoj jugoslovenskoj federaciji... dovelo do intenzifikacije međunacionalnog sukoba, te, *in ulima linea*, do raspada bivše Jugoslavije. Svakako da je najagresivniji bio srpski emergentni nacionalizam čiji *ressentiment*, (p)ojačan i okuražen autoritarnim režimom koji mu je bio državno-pravni okvir, na Balkanu nije imao premca.“¹¹

Srpska hegemonistička i unitaristička politika koja je slijedila ideju jačanja pozicije Srbije, nauštrb drugih republika koje su sačinjavale federativnu Jugoslaviju, počela je nailaziti na otpor, prevashodno, slovenačke političke elite. Slovenci su smatrali da su potrebne reforme

⁹ Hopmann, P. Terrence, *Bargaining and Problem Solving. Two Perspectives on International Negotiations*, str. 449., u: Crocker A. Chester et al. (eds), *Turbulent Peace*, USIP, Washington, 2001.

¹⁰ Ovdje ćemo se u najvećoj mjeri osloniti na dnevne novine koje su nam bile dostupne iz tog perioda. Radi se o političkom dnevniku *Oslobođenje*, koji je u tom periodu bio najčitanija novina u Bosni i Hercegovini, te *Glasi srpskom*, novini regionalnog karaktera, koja je odlukom „Narodne skupštine Republike Srpske“ postala republičko glasilo pod direktnom kontrolom vlade „Republike Srpske“.

¹¹ Abazović, Dino et.al. *Ethnic Mobilization in BiH*, European Academy, Bolzano, 2007, str. 6.

koje će olabaviti federaciju i biti preduslov za stvaranje konfederativnog oblika državnog uređenja. Ključni zagovornik suprotnog, centralističkog koncepta koji bi Srbima kao većinskom narodu Jugoslavije i dalje garantirao ključnu ulogu u federaciji bio je srpski komunistički funkcioner u usponu, Slobodan Milošević. Milošević je bio taj koji je pretendirao na Titovo upražnjeno mjesto moći (Vejvoda, 1993), a da bi ostvario svoj cilj bilo je potrebno pronaći adekvatne saveznike koji će mu omogućiti da, čak i silom, realizira svoj politički program. Saveznik je pronađen u Jugoslavenskoj narodnoj armiji (JNA), koja je svaku promjenu u državnom uređenju Jugoslavije vidjela kao atak na svoje povlašteno mjesto u jugoslavenskom društvu. Upravo pomoću JNA i policijskih snaga Milošević je, najprije, počeo primjenjivati represivne mjere na Kosovu, a njegov izbor za predsjednika Srbije na prvim višestranačkim izborima 1990. godine mu je omogućio da ukine autonomiju Kosova i Vojvodine i stavi tamošnje vlade pod svoj direktan utjecaj.

Višestranački izbori doveli su i do promjena u političkim arenama drugih jugoslavenskih republika¹². U Bosni i Hercegovini većinu glasova osvajaju tri nacionalističke stranke: Stranka demokratske akcije (SDA), Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) i Srpska demokratska stranka (SDS), koje postižu dogovor o raspodjeli vlasti ali ne i konsenzus o budućnosti Bosne i Hercegovine u okrilju Jugoslavije. Naime, dok su predstavnici SDS –a, koji su za sebe uzimali ekskluzivitet predstavljanja srpskog naroda u BiH¹³, zastupali poziciju ostanka Bosne i Hercegovine u centralističko uređenoj Jugoslaviji, druge dvije nacionalističke stranke (SDA i HDZ) zajedno sa opozicionim partijama zastupali su opciju suverene, međunarodno priznate Bosne i Hercegovine.

Podvojenost u stavovima o budućem uređenju jugoslavenske federacije koja je vladala u Bosni i Hercegovini projicirana je na centralnu jugoslavensku republiku sa federalnog nivoa na kojem se republičke političke vođe nisu mogle dogovoriti o novom uređenju Jugoslavije. Srbija i Crna Gora su zagovarale centralistički koncept što se reflektiralo i na stavove srpskih stranaka u drugim jugoslavenskim republikama, dok su predstavnici Slovenije i Hrvatske težili ka konfederalnom uređenju države.

U sjeni unutarnjopolitičkih diskusija u Jugoslaviji, američka Centralna obavještajna agencija (CIA) je predvidjela skori raspad jugoslavenske federacije:

„Stara jugoslavenska federacija približava se kraju, jer nema više rezervoara političke volje koji drži Jugoslaviju na okupu. U roku od jedne godine federalni sistem više neće postojati, a u roku od dve godine Jugoslavija će verovatno nestati kao država...“¹⁴

Pokušavajući da održi jedinstvenost Jugoslavije, Evropska zajednica je čak, prema riječima tadašnjeg makedonskog predsjednika Kire Gligorova, bila spremna da pruži finansijsku pomoć od 5,5 milijardi dolara i bezuslovno primi Jugoslaviju u punopravno članstvo, što je kategorički odbijeno od strane Franje Tuđmana a zatim i Miloševića.¹⁵ Paralelno s europskom ponudom ekonomske pomoći došla je i američka ponuda, uz prijetnju da Sjedinjene Države neće priznati unilateralnu odluku o izdvajanju bilo koje republike iz Jugoslavije. Međutim, i ovakav američki pristup nije donio rezultate, a odbijeno je i „takozvano asimetrično

¹² U Srbiji i Crnoj Gori na vlasti su ostale političke stranke koje su bile sljednice Saveza komunista.

¹³ I druge dvije nacionalističke stranke smatrale su da ekskluzivno zastupaju Hrvate (HDZ), odnosno, Muslimane (SDA) u Bosni i Hercegovini.

¹⁴ Kovačević, Živorad, *Amerika i raspad Jugoslavije*, Filip Višnjić, Beograd, 2007, str. 49.

¹⁵ Ibid.

rješenje“ Kire Gligorova i predsjednika Predsjedništva BiH Alije Izetbegovića, koje je predstavljalo „kompromis po kojem bi se Jugoslavija pretvorila u savez suverenih država.“¹⁶

Tako je krajnji ishod brojnih međusobnih susreta republičkih lidera i njihovih susreta sa predstavnicima Europske zajednice i Sjedinjenih Država na kojima je raspravljano o budućem ustrojstvu jugoslavenske federacije bio neuspješan. Ništa više uspjeha nije doživjela ni Mirovna konferencija Europske zajednice koja je počela sa radom u septembru 1991. godine, a čiji je zadatak bio iznalaženje mirovnog rješenja jugoslavenske krize.¹⁷ U novembru 1991. godine Konferencija je, suočena sa ponovnim odbijanjem Miloševića da potpiše mirovni plan EZ, formirala arbitražnu komisiju sastavljenu od petorice istaknutih pravnih stručnjaka iz zemalja Europske zajednice na čijem je čelu bio Francuz Robert Badinter.¹⁸ Zadatak Komisije bio je da razmatra i donosi odluke o pravnim pitanjima u sklopu Mirovne konferencije o Jugoslaviji, razmotri stanje jugoslavenske federacije te da dâ preporuke o neovisnosti republika koja žele da istupe iz Jugoslavije.¹⁹

U mišljenju od 20. novembra 1991. (objavljeno 7. decembra 1991. godine) Komisija je zaključila da se Jugoslavija nalazi u procesu disolucije, nakon čega je Evropska zajednica usvojila Briselsku deklaraciju o Jugoslaviji²⁰, kojom je najavljeno priznanje „... svih onih jugoslavenskih republika koje ispunjavaju određene uslove.“²¹

Bosni i Hercegovini je 11. januara 1992.godine preporučeno da održi referendum pod međunarodnom kontrolom, a na kojem bi, bez ikakvih razlika, učestvovali svi bosanskohercegovački građani.²² Kao razlog da se zahtjev za neovisnošću Bosne i Hercegovine formulira u vidu referenduma, Komisija je navela nedostatak demokratskog legitimiteta za takvu odluku budući da je SDS bio striktno protiv svakog direktnog demokratskog odlučivanja koje je uključivalo pitanje neovisnosti države.

¹⁶ Hodge Carol, *Velika Britanija i Balkan*, Zagreb, Detecta, str. 29-30.

¹⁷ Kako navodi Susan Woodward u svojoj knjizi *Balkanska tragedija. Haos i raspad posle Hladnog rata*, posredovanje Europske zajednice bilo je fokusirano na Mirovnu konferenciju i putujuću diplomaciju njenog predsjedavajućeg lorda Petera Caringtona. Otežavajuća okolnost u radu Konferencije nije bilo samo odbijanje predsjednika Srbije Slobodana Miloševića da prihvati mirovni plan koji je ponuđen već i neodređenost Europske zajednice u pogledu političkih ciljeva i načela, „... a njene deklaracije bile su nedosledne zbog unutrašnjeg konflikta među njenim članovima...“ (Vudvord, Suzan, *Balkanska tragedija*, Filip Višnjić, Beograd, 1997, str. 178.).

¹⁸ Komisija je u široj javnosti poznata kao *Badinterova komisija*.

¹⁹ Begić, Kasim, *Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma*, Sarajevo, Bosanska knjiga, 1997, str. 31.; Hodge, op. cit., str. 43.

²⁰ Deklaracijom je upućen poziv svim jugoslavenskim republikama da se do 23. decembra 1991. godine očituju o tome da li žele biti priznate kao nezavisne države, „... da li prihvataju obaveze sadržane u kriterijumima za priznavanje novih država; da li prihvataju uslove navedene u Nacrtu Haške konferencije... a naročito one u drugom poglavlju koji se odnose na ljudska prava i prava nacionalnih ili etničkih grupa; da li i dalje podržavaju: napore generalnog sekretara i Vijeća sigurnosti UN, i nastavak Konferencije o Jugoslaviji. [...] Nadalje, u Deklaraciji se zahtijevalo... od svake jugoslavenske republike da se obaveže da će usvojiti čvrste ustavne i političke garancije o tome da nema teritorijalnih pretenzija prema bilo kojoj susjednoj zemlji, članici EZ, i da neće sprovesti neprijateljsku propagandu protiv bilo koje susjedne zemlje, članice EZ, uključujući i korišćenje onih naziva koji podrazumijevaju teritorijalne pretenzije“ (Begić, 1997: 39).

²¹ Begić, op. cit., str. 33-38.

²² Izvještaj Badinterove komisije o ispunjavanju uvjeta pojedinih republika za međunarodno priznanje suverenosti i nezavisnosti sadržavao je ocjenu da je prerano očekivati priznanje Bosne i Hercegovine 15.januara 1992. godine u Bruxellesu. Međutim, stavljeno je do znanja da bi se ocjena mogla promijeniti u slučaju organiziranja referendumske izjašnjavanja građana o pitanju nezavisnosti. (Uporedi: Begić, 1997)

U sjeni političkog konflikta o bosanskohercegovačkom referendumu u okviru Mirovne konferencije za Jugoslaviju otvoreni su pregovori između aktera krize o budućem ustavnom ustrojstvu Bosne i Hercegovine. Ko su bili akteri mirovnih pregovora o Bosni i Hercegovini?

AKTERI MIROVNIH PREGOVORA O BOSNI I HERCEGOVINI

Ključni akteri mirovnih pregovora o Bosni i Hercegovini mogu se klasificirati po matrici unutrašnjih i vanjskih aktera. Na ovaj način, osim jednostavnije podjele aktera, želimo i ukazati na međunarodnu dimenziju rata protiv Bosne i Hercegovine.

U slučaju unutrašnjih aktera, kao linija njihovog razdvajanja ne pojavljuje se samo njihova pripadnost određenoj političkoj strukturi nego i odnos prema budućem uređenju ili sudbini Bosne i Hercegovine. Ovaj drugi kriterij je primjenjiv i na dio vanjskih aktera.

U unutrašnje aktere ubrajamo predstavnike legalne bosanskohercegovačke vlasti te političke vrhove paradržavnih tvorevina „Srpske republike BiH“ i „Hrvatske republike Herceg–Bosne“.²³

U legalne predstavnike bosanskohercegovačke vlasti svrstavamo aktere koji su od Predsjedništva BiH i Skupštine, legitimirani da pregovaraju u ime Bosne i Hercegovine o njezinom budućem uređenju. Bosanskohercegovački tim su najčešće činili predsjednik Predsjedništva Alija Izetbegović i ministar vanjskih poslova Haris Silajdžić, dok su se pregovorima povremeno priključivali i drugi predstavnici izvršne i zakonodavne vlasti iz anacionalnih stranaka (Mirko Pejanović, Tatjana Ljujić-Mijatović, Miro Lazović, Ivo Komšić itd.).

Stav legalnih bosanskohercegovačkih vlasti prema uređenju države se transformirao od ideje građanski uređene države do pristanka na uređenje koje je reflektiralo etnoteritorijalnu podjelu države. Također, politika legalnih predstavnika bh. vlasti, poglavito politika Alije Izetbegovića, koji je bio lider Stranke demokratske akcije definirane kao partije „muslimanskog kulturno-povijesnog kruga“, transformirala se tokom pregovora iz bosanske u bošnjačku, odnosno etničku politiku, što ćemo vidjeti u slučaju Owen–Stoltenbergovog sporazuma.

„Srpska republika BiH“ izrasla je iz političkih struktura Srpske demokratske stranke (SDS) koju je predvodio Radovan Karadžić. Stoga ćemo ovu stranku i paradržavnu tvorevinu tretirati kao jedno, jer je tokom rata protiv Bosne i Hercegovine SDS imao apsolutnu kontrolu nad svim tokovima u „srpskoj republici“. SDS je utemeljen 12. jula 1990. godine po uzoru na istoimenu srpsku stranku osnovanu u Republici Hrvatskoj. Nepunu godinu dana nakon osnivanja stranka je počela sa procesom osnivanja tzv. srpskih autonomnih oblasti širom bosanskohercegovačke države stvarajući uvjete za proglašenje „Srpske republike BiH“ 09. januara 1992. godine, što je predstavljalo prvi korak ka destrukciji suvereniteta i reteritorijalizaciji Bosne i Hercegovine. SDS-ov politički cilj bio je ostanak BiH u Jugoslaviji bez obzira na sastav republika koje su trebale činiti državu koja se nalazila pred disolucijom. Druga opcije za SDS je bila konfederalno uređenje Bosne i Hercegovine u kojoj bi Srbi imali vlastitu etničku republiku. Središnje političke figure unutar SDS-a osim stranačkog lidera, koji je po zanimanju bio psihijatar na Kliničkom centru Univerziteta u Sarajevu, bile su Momčilo

²³ Nazive stavljamo pod navodnike jer se radi(lo) o nepriznatim paradržavnim entitetima.

Krajišnik, Biljana Plavšić i Nikola Koljević. Krajišnik je poslije prvih višestranačkih izbora u BiH izabran za predsjednika Skupštine BiH. Univerzitetski profesori Koljević i Plavšić su kao kandidati SDS-a izabrani u Predsjedništvo Bosne i Hercegovine, koje su napustili 1992. godine.

Slično kao i „Srpska republika BiH“ i „Herceg-Bosna“ je produkt stranačkih struktura. U ovom slučaju radi se o Hrvatskoj demokratskoj zajednici (HDZ BiH) formiranoj u avgustu 1990. godine. Radilo se o kćerci-partiji već formiranog HDZ-a Republike Hrvatske. U svom odnosu prema budućem uređenju Bosne i Hercegovine, ova stranka je prešla put od integrativnog faktora neposredno nakon prvih višestranačkih izbora do dezintegrativnog faktora nakon dolaska Mate Bobana na njezino čelo. Nakon toga HDZ BiH definira tri moguće političke opcije za Bosnu i Hercegovinu koje su bile potpuno razvidne toku mirovnih pregovora. Prva preferenca HDZ-a je bila priključenje „Herceg-Bosne“ Republici Hrvatskoj, druga preferenca je bila konfederalna BiH sa etničkom hrvatskom republikom, dok je treća opcija bila federalno uređena država sa jednom hrvatskom federalnom jedinicom.

Vanjski akteri su bili mnogobrojniji. Dva središnja aktera su bila iz regiona. Radilo se o predsjedniku Republike Hrvatske, Franji Tuđmanu i predsjedniku Republike Srbije, Slobodanu Miloševiću. Iako dolaze iz različitih država uloga ova dva aktera u mirovnom pregovaranju o Bosni i Hercegovini je neodvojiva. Tuđman, bivši general Jugoslavenske armije i historičar, 1989. godine osnovao je HDZ Republike Hrvatske, a već 1990. godine govori o podjeli Bosne i Hercegovine kao mogućem rješenju srpsko-hrvatskog sukoba.²⁴ Tuđman je BiH tretirao u najkonzervativnijim *lebensraumovskim*²⁵ geopolitičkim kategorijama tvrdeći da Hrvatska polaže pravo na Bosnu i Hercegovinu na „temelju povijesnog zajedništva i geopolitičke cjeline...“, te da je BiH produkt artificijelne državnosti nastale iskorjenjivanjem iz prirodne hrvatske sredine.²⁶

Slobodan Milošević, lider Komunističke partije Srbije, tretiran je od partijskog vrha SDS-a u početnom periodu kao neosporni autoritet pa će Karadžić u februaru 1991. godine izjaviti da „ako će Jugoslavija da se raspadne, mi [bosanski Srbi] ovlastićemo Slobodana Miloševića da deluje u naše ime“.²⁷ Milošević nije često govorio o Bosni i Hercegovini kao što je to radio Tuđman, ali su izjave prema kojima su administrativne granice Srbije samo povezane „... sa federalnim sistemom Jugoslavije...“ ukazivale da bosanskohercegovačko napuštanje Jugoslavije „opravdava“ širenje granica Srbije preko Drine.²⁸

Ostali akteri mirovnih pregovora u Bosni i Hercegovini bile su suštinski dvije divizije međunarodne zajednice. Evropska zajednica (od 1993. godine Evropska unija), koja je nakon geopolitičkog vakuuma koji je nastao urušavanjem bipolarne strukture međunarodnih odnosa bila nespremna da samostalno rješava oružani konflikt na kontinentu. Uprkos najavama tadašnjeg luksemburškog ministra vanjskih poslova Jacquesa Poosa da je „kucnuo čas Evrope“, bosanskohercegovački primjer će pokazati da je Evropa zabavljena „pregovorima u Mastrihtu i impresionirana ujedinjenjem Nemačke, potcenila sukobe na

²⁴ Bugarel, Ksavije, *Bosna: Anatomija rata*, Fabrika knjiga, Beograd, str. 89.

²⁵ *Lebensraum* je koncept koji je 1901. godine razvio njemački politički geograf Friedrich Ratzel. Kasnije ga je njemačka nacistička geopolitika transformirala u temelj njemačke ekspanzionističke politike određujući ga kao pravo jedne nacije na dovoljan prostor za život. Granice su unutar ovoga koncepta tretirane kao periferni „organi“ i „linije za predah“.

²⁶ Đapo, Fahrudin (pr.), *Bosna i Hercegovina i Bošnjaci u politici i praksi dr. Franje Tuđmana*, VKBI, Sarajevo, 1998. (citirano prema: <http://www.camo.ch/franjo.htm>, pristupljeno, 22. 5. 2012. godine)

²⁷ Anđelić, Neven, *Bosna i Hercegovina između Tita i rata*, Samizdat B92, Beograd, str. 261.

²⁸ Ibid, str. 252.

Balkanu...“, te uglavnom „kasno i neuverljivo reagovala, čime je počesto više dolivala ulje na vatru nego što je uspješno gasila požar“.²⁹ Evropsku zajednicu i druge evropske zemlje u mirovnim pregovorima o Bosni i Hercegovini su u različitim periodima predstavljali lord Peter Carrington, koji je u svojoj političkoj karijeri obnašao funkcije britanskog ministra vanjskih poslova i generalnog sekretara NATO-a. Za predsjedavajućeg Mirovne konferencije za Jugoslaviju imenovan je 1991. godine i bio je koautor prvog mirovnog prijedloga za Bosnu i Hercegovinu ,zajedno sa portugalskim diplomatom i bivšim generalnim sekretarom Zapadnoevropske unije (WEU) Jose Cutileirom. Neuspješne evropske predstavnike Carringtona i Cutileira zamijenio je lord David Owen. Ovaj nekadašnji britanski ministar vanjskih poslova kreirao je dva mirovna plana. Prvi sa specijalnim predstavnikom generalnog sekretara UN-a Cyrusom Vanceom, državnim sekretarom SAD-a u vrijeme administracije Jimmy Cartera, te drugi sa Thorwaldom Stoltenbergom, bivšim norveškim ministrom odbrane i vanjskih poslova.

Drugu diviziju su predstavljale Sjedinjene Države, koje su imale ambivalentan pristup bosanskohercegovačkoj krizi. Od skoro potpune nezainteresiranosti u vrijeme George Busha Starijeg do snažne javne podrške 42. američkog predsjednika Billa Clintona, čija je izborna kampanja osim obećanja unutarne „obnove“ Sjedinjenih Država bila bazirana i na kritici Bushove administracije zbog indolentnog odnosa prema bosanskohercegovačkom sukobu. Poslije izborne pobjede Clintonova administracija je kao prioritet odredila unutarne reforme zapostavljajući vanjsku politiku i zagovarajući „... 'pragmatični internacionalizam' koji se trebao orijentirati na vitalne američke interese³⁰... pošto se nije primjećivalo direktno nacionalno ugrožavanje Sjedinjenih Država“ u BiH.³¹ Tek 1994.godine počinje snažniji angažman SAD-a pod čijim utjecajem nastaje Federacija BiH, a kasnije i Daytonski sporazum kojim je okončan rat protiv Bosne i Hercegovine. Ključna figura Daytonskih pregovora svakako je bio američki diplomata Richard Holbrooke.

Kako su se svi ovi akteri kretali na bosanskohercegovačkoj šahovskoj ploči i kakva su mirovna rješenja nudili analizirat ćemo u narednom dijelu ovoga teksta.

MIROVNI SPORAZUMI ZA BOSNU I HERCEGOVINU

a. Carrington-Cutileirov plan

Referendum, postavljen od Badinterove komisije kao preduslov međunarodnog priznanja, s kojim su od unutrašnjih aktera najveću važnost pridavali SDA i građanske stranke u Bosni i Hercegovini iz pravno-političkog prerastao je u čisto geopolitičko pitanje putem koga su SDS i HDZ BiH definirali svoj odnos prema državi, te stvarali povoljan okvir za pregovore o budućem uređenju Bosne i Hercegovine.

²⁹ Kovačević, op. cit., str. 43.

³⁰ Ministar odbrane Sjedinjenih Država William Perry je klasificirao situacije u kojima je neophodno angažirati američke snage. U prvu kategoriju spadaju situacije u kojima je ugrožen američki vitalni nacionalni interes. Drugu kategoriju su predstavljale situacije u kojima su ugroženi američki interesi, koji nisu vitalni, a u trećoj kategoriji su bili humanitarni interesi Sjedinjenih Država. „... Bosna i Haiti... potpadaju pod drugu kategoriju... tj. u slučajeve u kojima postoji nacionalni interes, ali koji ipak nije vitalni.“ (Kovačević, 2007:109)

³¹ http://www.bpb.de/publikationen/Y8I6Z8,1,0,Beharrung_und_Alleingang:_Das_au%DFenpolitische_Verm%E4chtnis_William_Jefferson_Clinton.html (26. 5. 2012.)

Referendum i političke tenzije oko njegovog održavanja su unutar medijskog prostora bili pozicionirani kao ključna pitanja koja su zasjenjivala sve druge aktivnosti vezane za razgovore o budućnosti Jugoslavije, odnosno jugoslavenskih republika. Najtiražniji bosanskohercegovački politički dnevnik *Oslobođenje* je kroz komentare i izbor sagovornika zastupao prouferendumsku ali i antinacionalističku poziciju odbacujući ideju o *kantoniziranoj, etnički pročišćenoj i omeđenoj državi* o kojoj su na relaciji Lisabon – London – Brisel – Sarajevo razgovarali lideri triju vladajućih stranaka.³²

Srpska demokratska stranka je bila decidno protiv referenduma smatrajući da bi takav potez značio početak rata i uništenja Bosne i Hercegovine. Lider SDS-a Radovan Karadžić je sa skupštinske govornice 14. oktobra 1991. godine povodom rasprave o mogućoj neovisnosti poručio: „Ovo nije dobro što vi radite. Ovo je put na koji vi želite da izvedete Bosnu i Hercegovinu ista ona autostrada pakla i stradanja kojom su pošle Slovenija i Hrvatska. Nemojte da mislite da nećete odvesti Bosnu i Hercegovinu u pakao, a muslimanski narod, možda, u nestanak. Muslimanski narod ne može da se odbrani, ako bude rat ovdje.“³³

Paralelno sa prijetećim porukama SDS je razvijao geopolitički projekt stvaranja srpskih autonomnih oblasti (SAO) koji će se značajno reflektirati i na promišljanja Evropske zajednice i na političko-pravno uređenje Bosne i Hercegovine. Proces takozvane *saoizacije* počeo je mjesec dana prije Karadžićeve poruke sa skupštinske govornice a okončan je proglašenjem srpske općine Bihać 10. januara 1992. godine, te proglašenjem „Republike srpskog naroda BiH“ dan ranije.³⁴

Proces stvaranja srpskih autonomnih oblasti praćen je istim projektom HDZ-a kojeg je tadašnji predsjednik stranke Stjepan Kljuić najavio u oktobru 1991. godine.³⁵ Prve hrvatske autonomne oblasti su proglašene 12. novembra 1991. godine, a samo šest dana kasnije (18. 11. 1991.) uspostavljena je i hrvatska zajednica „Herceg-Bosna“.

Hrvatski politički akteri uvidjeli su također da bi pretpostavka za unutarnje priznanje zaokružene hrvatske teritorijalne jedinice u Bosni i Hercegovini mogla biti stvorena ukoliko bi se prekinuo (pred)referendumski politički pakt sa SDA, te redefiniralo referendumsko pitanje.

Kao prvi korak poduzeta je promjena na čelu HDZ-a i uklanjanje, mada ne u potpunosti formalizirano, Stjepana Kljujčića koji je zastupao opciju referenduskog izjašnjanja o neovisnosti BiH kao izlaska iz „krnje Jugoslavije“.³⁶ Drugi korak je bio zaključak HDZ-a BiH na sastanku u Livnu o izmjeni referenduskog pitanja koje je trebalo glasiti „Jeste li za suverenu

³²Vidi: „Hrvati – 'za'“, *Oslobođenje*, 27. februar 1992. godine, str. 1.; „Bosnu čuvaju principi“, *Oslobođenje*, 27. februar 1992. godine, str. 2.; „Što ima u izlogu – nema u radnji“, *Oslobođenje*, 27. februar 1992. godine, str. 2.; „'Za' bliskost“, *Oslobođenje*, 28. februar 1992. godine, str. 1.; „Referendum pa novi izbori“, *Oslobođenje*, 28. februar 1992. godine, str. 2.; „Stepenca do priznanja“, *Oslobođenje*, 28. februar 1992. godine, str. 3.; „Dan za svečano odijelo“, *Oslobođenje*, 29. februar 1992. godine, str. 1.; „Više od referenduma“, *Oslobođenje*, 29. februar 1992. godine, str. 2.; „Neopisiva lakoća izjašnjanja“, *Oslobođenje*, 29. februar 1992. godine, str. 2.;

³³ Citirano prema Kožul, Dejan “Velika Karadžićeva prevara”, *e-Novine* (dostupno na <http://www.e-novine.com/index.php?news=15488>, pristupljeno 24. 5. 2012.)

³⁴ Begić, op. cit., str. 64.

³⁵ *Oslobođenje*, 18. oktobar 1991. godine; “New Croatian communities in Bosnia-Herzegovina are ‘warning act’”, BBC Summary of World Broadcasts, 21. novembar 1991. godine (LexisNexis Academic. Web. Pristupljeno 25. 5. 2012.)

³⁶ „BOSNIAN CROATIAN DEMOCRATIC COMMUNITY MEETING; PARTY CHAIRMAN RESIGNS“, BBC Summary of World Broadcasts, 4. februar 1992. godine (LexisNexis Academic. Web. Pristupljeno 25. 5. 2012.)

i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, državnu zajednicu konstitutivnih i suverenih naroda hrvatskog, muslimanskog i srpskog u njihovim nacionalnim područjima (kantonima)?³⁷

Ova odluka HDZ-a se mogla čitati kao poruka da će zajednička referendumska politika sa SDA ovisiti o spremnosti te partije da napravi ustupke na pregovorima o budućnosti BiH. U suprotnom, smatralo je novo vođstvo HDZ-a na čelu sa Matom Bobanom, SDA će biti suočena sa novim političkim paktom SDS – HDZ koji bi pozitivnu odluku o neovisnosti države učinio nemogućom.

Suočena sa stanjem na terenu gdje su egzistirale dvije samoprogllašene, ali ne potpuno funkcionalne etnopolitičke tvorevine, te djelujući po obrascu da Wako nije uspjela Jugoslavija neće uspjeti ni multietnička Bosna i Hercegovina“, Evropska zajednica je dala početni prijedlog u formi koja je pokazala da geopolitički momentum određivati buduće razgovore o državi.³⁸

Principi novog ustavnog uređenja koje je ponudio Cutileiro pretpostavljali su unutarnju podjelu države na etničkim principima. Predviđena je uspostava konstitutivnih jedinica (kantoni) čiji je prvi kriterij za uspostavu bio etnički.

Time je Evropska zajednica u svom prijedlogu načelno ispoštovala princip KESS-ovog Helsinškog dokumenta o nepovredivosti granica. Istovremeno je stvorila uvjete za raspad još nepriznate Republike budući da je faktički predvidjela legalizaciju SDS-ove „Srpske republike Bosne i Hercegovine“ i HDZ-ove „HZ-HB2. Tokom pregovora u Lisabonu 21. i 22. februara 1992. godine napravljen je korak „dalje“, te je precizno definirano postojanje tri etnička kantona koja su prema redefiniranoj Izjavi o principima za novo ustavno uređenje Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu Izjava) imali sve elemente državnosti.

Stoga je Karadžić Lisabonski dogovor označio velikim uspjehom jer je „ prihvaćeno da Bosna i Hercegovina ne može egzistirati kao unitarna država nego će se sastojati više nacionalnih konstitutivnih jedinica koje u radnim materijalima već nazivamo 'države'“. ³⁹

Najveći broj opozicionih stranaka u Bosni i Hercegovini su kritikovale sporazum iz Lisabona zbog etničke podjele države, a Izetbegović je okarakteriziran izdajnikom.⁴⁰

Ovakva reakcija je navela SDA da javno odbaci etnički princip reorganizacije države i poruči da ništa nije potpisano⁴¹, što je bilo u potpunoj kontradikciji sa izjavom predsjednika stranke

³⁷ Referendumsko pitanje koje je 25. januara 1992. godine usvojila Skupština Bosne i Hercegovine glasilo je „Jeste li za suverenu i nezavisnu državu Bosnu i Hercegovinu, državu ravnopravnih građana i naroda Bosne i Hercegovine, Muslimana, Srba i Hrvata i pripadnika drugih naroda koji u njoj žive?“ (HINA, 25. 1. 1991.).

³⁸ Ovom su prethodili razgovori političkih lidera vladajućih stranaka sa Cutileirom u Sarajevu koji su pokazali, uprkos deklarativne podrške suverenitetu BiH, da se na bosanskohercegovačko teritorijalno i političko uređenje gleda drugačije. Govorilo se o potrebi da se prihvati strah od velikodržavnih projekata srpske, bosanske ili hrvatske provinijencije (Karadžić), odnosno, o ideji tri suverena naroda unutar državne zajednice (Boban). Izetbegović je, pak, insistirao na suverenosti nacije koju čine „svi građani države“. („CONFERENCE ON BOSNIA-HERCEGOVINA MAKES LITTLE PROGRESS TALKS TO CONTINUE“, BBC Summary of World Broadcasts, 17. februar 1992. godine) (LexisNexis Academic. Web. Pristupljeno 25. 5. 2012.).

³⁹ Tanjug, 22. februar 1992. godine, BBC Summary of World Broadcast, 17. februar 1992. godine (LexisNexis Academic. Web. Pristupljeno 24. 5. 2012.).

⁴⁰ „Lisabonski virus“, *Oslobođenje*, 27. februar 1992., str. 2; „Za stolom i Evropa“, *Oslobođenje*, 27. februar 1992., str. 1; „Osuda i podrška“, *Oslobođenje*, 28. februar, str. 5.

⁴¹ „Jesu li brifinzi prethodili Lisabonu?!“, *Oslobođenje*, 27. februar 1992., str. 5.

neposredno nakon povratka iz Lisabona da je pristao „na izvjesnu reorganizaciju BiH na taj način da bi se uvažavali etnički razlozi u budućoj organizaciji Republike...“⁴²

Da se nije radilo o „izvjesnoj reorganizaciji“ na etničkim principima već stvaranju suverenih mini-država koje su Republiku Bosnu i Hercegovinu transformirale u državni savez ukazuje i definicija Bosne i Hercegovine kao „države *sastavljene* (kurziv S. T.) od tri konstitutivne jedinice...“.

O stepenu suvereniteta koji je plan dodjeljivao trima etničkim skupinama govori utemeljenje Vijeća konstitutivnih jedinica koje je moglo odlučivati o svim zakonima koji su se ticali više od jednog kantona. Isključiva nadležnost ovom Vijeću je dodijeljena u identitetskim pitanjima (zastava, grb), visokom obrazovanju, odbrani, makroekonomskoj politici, općim ekonomskim pitanjima i odnosu BiH sa susjedima.⁴³

Zaokruživanje suvereniteta konstitutivnih jedinica Cutileirov plan je implicitno predviđao u odjeljku D Izjave. U tom odjeljku određuje se da, osim administracije, policije i lokalnog pravosuđa, etnički kantoni mogu imati i „nacionalnu gardu“⁴⁴, čime im se zapravo daje monopol nad silom svojstven državama.

Plan je maglovitim ostavio temeljno pitanje koje će u svim narednim mirovnim pregovorima utjecati na intenziviranje krize i nasilja u Bosni i Hercegovini. Radilo se o pitanju definiranja teritorije koja bi pripala svakom od kantona. Cutileiro je ponudio dva moguća principa. Prvi je predviđao odlučivanje građana na općinskom nivou kojem kantonu žele pripadati. Obzirom na etničku strukturu stanovništva u bosanskohercegovačkim općinama ovaj princip je vodio ka teritorijalnom diskontinuitetu teritorije pa je Lisabonskim ugovorom predviđeno da konstitutivna jedinica „može imati više odvojenih dijelova“.

Drugi princip ponuđen kao rješenje za teritorijalizaciju konstitutivnih jedinica predviđao je mogućnost prostornog „prilagođavanja“ tako da se omogući grupiranje općina sa određenim etničkim većinama. Pritom su kao osnov trebali poslužiti popisi iz 1971., 1981. i 1991. godine. Uzimanje ovih popisa kao temelja za teritorijalno definiranje otvorilo je problem mogućnosti svrstavanje općina u određeni etnički kanton koristeći pritom popis koji je najbolje odgovarao etnopolitičkoj opciji koja bi zagovarala takvu podjelu. Pored ovoga, Cutileirov prijedlog je sadržavao dodatni konfliktni potencijal u svojoj neodređenosti važnog političkog koraka sadržanog u pitanju: da li prije ide neovisnost ili konstituiranje etničkih kantona?

Iz analize sadržaja Lisabonskog sporazuma proizašlog iz pregovora 21. i 22. februara 1992. godine dalo bi se zaključiti da je reorganizacija Bosne i Hercegovine prvi korak nakon kojeg bi trebalo uslijediti priznanje.

⁴² Begić, op. cit., str. 86. Izetbegović je svoj pristanak na etnički princip reorganizacije obrazlagao tvrdnjom da nije učinjen svojevrijedno nego na savjet „Evropejaca“, ali nije bio uvjeren da je to potpuno nego „pomalo... retrogradna organizacija“ države. (vidi Begić, 1997:86-87). Izetbegovićev pristanak bio je, ujedno, i ustupak hrvatskoj pregovaračkoj strani koja je smatrala da je etničkom kantonizacijom ispunjen uvjet sadržan u livanjskom referendumskom pitanju. Miro Lasić iz HDZ-a je odmah po povratku iz Lisabona pozvao Hrvate da na referendumu glasaju za neovisnu BiH. („Cutileirov plan: Izetbegović, Lasić i Karadžić sporazumjeli se o „rekonstrukciji“ BiH“, *Večernji list*, 24. februar 1992. godine). Nešto kasnije Izetbegović je izjavio da je na Lisabonski sporazum pristao kako bi izdejsstvovao priznanje Bosne i Hercegovine.

⁴³ *Oslobođenje*, 19. mart 1992.g odine, str. 1.

⁴⁴ Odjeljak D, tačka 3 Izjave o principima za novo ustavno uređenje Bosne i Hercegovine.

Naime, u tekstu Izjave stoji da će „Bosna i Hercegovina [...] nakon nezavisnosti biti nezavisna država sastavljena od tri konstitutivne jedinice...”⁴⁵

Ovakva definicija je odgovarala SDS-u koji je insistirao na principima koja su obuhvatala neprejudiciranje suverenosti Bosne i Hercegovine, njezinu transformaciju u organizacijskom smislu i na etničkim osnovama.⁴⁶

To je uključivalo neodržavanje referendumu koji će Karadžić nekoliko dana nakon Lisabonskog sporazuma označiti nelegalnim. Nasilne akcije koje su uključivale miniranje džamije Ferhadija u Banjaluci, te barikade na sarajevskim ulicama drugog dana referendumu trebale su, prvo, da odgode referendum a, drugo, nakon uspješnog referendumu da odgode međunarodno priznanje Bosne i Hercegovine.⁴⁷

Zarad pritiska na međunarodnu zajednicu pred briselsku rundu pregovora (09. 03. 1992.) o Lisabonskom sporazumu, koja je trebala finalizirati dogovor o budućem ustavnom uređenju Bosne i Hercegovine, SDS je zaoštrio retoriku prijeteći da za „srpska država BiH može da počne da funkcioniše za 15 minuta“ i kontrolira „60 posto teritorije ove republike“.⁴⁸

Prijetnje, uz ciljane nasilne akcije u različitim dijelovima Bosne i Hercegovine, bile su dovoljne da ministri vanjskih poslova EZ i američki državni sekretar James Baker 10. marta izjave da će uskladiti priznavanje republika, čime je BiH ostala na čekanju.

Briselska runda, koju je umjesto Cutileira vodio lord Carington⁴⁹, nije donijela konačno rješenje. SDA i HDZ su prihvatili nacrt kao osnovu za daljnje pregovore dok je SDS ostao suzdržan navodeći prevelik opseg nadležnosti koji se dodjeljuje centralnoj vlasti,⁵⁰ da bi dan nakon pregovora „Skupština Srpske republike Bosne i Hercegovine“ odbacila plan. Kao razlog je navedeno da BiH može opstati samo kao konfederalna država ili u uniji sa ostatkom Jugoslavije.⁵¹ Jedan od navedenih razloga SDS-ovog odbijanja briselske verzije Lisabonskog sporazuma bio je i Caringtonov stav da je federalno uređenje BiH granica do koje je Evropska zajednica spremna ići.⁵²

Time je potvrđeno da je suštinski sukob između aktera političke krize u Bosni i Hercegovini pitanje političko-teritorijalnog uređenja Bosne i Hercegovine. SDS je insistirao na konfederalnom rješenju ili uniji sa Srbijom i Crnom Gorom. HDZ je naginjao ka federalnoj opciji mada nije odbacivao ni konfederalni oblik. SDA je preferirala građansku republiku što je, iako pozitivan, bio suštinski problematičan zahtjev jer je dolazio od etničke stranke

⁴⁵ Statement of Principles for New Constitutional Arrangement for Bosnia and Herzegovina, 23. februar 1992. godine, Lisabon (Odjeljak A tačka 1 Izjave).

⁴⁶ „Svako ima svoju krajinu“, *Oslobođenje*, 27. februar 1992. godine, str. 4.

⁴⁷ Kao odgovor na referendum „Skupština srpskog naroda“ je 29. februara 1992. godine usvojila „Ustav Republike Srpske Bosne i Hercegovine“ te usvojila zakone kojima su uspostavljena ministarstva odbrane, unutrašnjih poslova, finansija i informisanja.

⁴⁸ „Osporavanje rezultata referendumu“, *Oslobođenje*, 06. mart 1992. godine, str. 4.

⁴⁹ „The world this week“, *The Independent*, March 9, 1992, str. 10. (LexisNexis Academic. Web. Pristupljeno 25. 5. 2012.)

⁵⁰ „Napredak, ali – bez potpisa“, *Oslobođenje*, 10. mart 1992. godine, str. 1.

⁵¹ Vidi Josip Glaurdić, *Vrijeme Europe*, MATE, Zagreb, 2011, str. 268.

⁵² „Carrington pushes Bosnia Peace Plan“, *Herald Sun*, March 10, 1992, (LexisNexis Academic. Web. Pristupljeno 25. 5. 2012.)

većinskog naroda za koju su druga dva aktera sumnjali da bi opciju „jedan građanin – jedan glas“ mogla zloupotrijebiti majorizirajući druge etničke skupine.⁵³

Usljed različitih stavova pregovarača odlučeno je da EZ u Sarajevu 17. marta ponudi novu verziju političko-teritorijalnog uređenja Bosne i Hercegovine. Ovaj prijedlog je imao nekoliko malih, ali bitnih izmjena u odnosu na dokument ponuđen na ranijim razgovorima. Iz odjeljka A, tačka 1 je brisano da će BiH „nakon nezavisnosti biti nezavisna država“⁵⁴ što je impliciralo odgađanje priznavanja nezavisnosti Republike od strane EZ do daljnjega što je konvergiralo zahtjevima SDS-a. Termin „nacionalna garda“ izbrisan je iz odjeljka D tačka 3, ali je sa „itd.“ ostavljena mogućnost da odrednica „Sve institucije [...] unutar jedne konstitutivne jedinice“ široko tumači i uključi i neki oblik etnički koncipiranih vojnih snaga. Značajnija izmjena u odnosu na Lisabonski ugovor bila je u prelaznoj odredbi (F) gdje je predviđeno da ustavni zakon koji bi definirao i konstitutivne jedinice bio predmetom referenduma pod međunarodnom kontrolom.

Također je regulirano i pitanje mogućih pravnih konflikata između kantona koji bi se rješavali na nivou posebnog suda. Sud je trebao biti aktivan najmanje pet godina nakon implementacije sporazuma i sastojati se od po jednog člana iz svake konstitutivne jedinice i četiri međunarodna suca, a odluke bi donosio prostom većinom.⁵⁵

Cutileirov predloženi dokument pratila je i javno dostupna karta razgraničenja koja je trebala biti osnova za rad „kartografskih grupa“ triju stranaka. Karta je ukazivala na već pomenuti teritorijalni diskontinuitet konstitutivnih jedinica obzirom da se orijentirala prema etničkim većinama u općinama u Bosni i Hercegovini prema opisu iz 1991. godine, te dijelila Republiku na jedanaest dijelova. Raspored tih dijelova koji su pripadali pojedinim kantonima pokazivali su da se niti jedna od konstitutivnih jedinica ne može u dovoljnoj mjeri politički i strateški razviti da bi bila samoodrživa.

⁵³ Anđelić smatra da etnička stranka, kakva je po svom programu bila SDA, nije mogla voditi politiku kompromisa i bosanske državnosti u multietničkoj državi. (Anđelić, op. cit., str. 260.)

⁵⁴ „Izjava o principima za novo ustavno uređenje BiH“, *Oslobođenje*, 19.mart 1992. godine, str. 1.

⁵⁵ Ibid.

Karta 1: Etnički kantoni prema Carrington–Cutileirovom mirovnom planu⁵⁶

Čitajući kartu paralelno sa ponuđenom Izjavom koja je predviđala mape „... zasnovane na apsolutnoj ili relativnoj nacionalnoj većini u svakoj opštini...“⁵⁷ postaje jasno da je kroz mogućnost izbora između *apsolutne* i *relativne većine* otvarala priliku za stvaranja novih „etničkih realnosti“⁵⁸ primjenjujući nasilje ili druge instrumente koji bi vodili prisilnim migracijama i prevazilaženju teritorijalnog diskontinuiteta etničkih kantona.

⁵⁶ http://www.partitionconflicts.com/partitions/regions/balkans/peace_process/05_05_02/map_b.asp

(Pristupljeno, 26. 5. 2012.)

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Kako je primijetio Josip Glaurdić, upravo je Karadžić shvatio mogućnost oblikovanja nove etničke realnosti u BiH poručivši svojim stranačkim kolegama „Vjerujte – sad u Evropi uopšte ne uzimaju pravo u obzir. Uzimaju faktičko stanje i uzimaju analogije (...) E kad je faktičko stanje tako i tako, mi ćemo napraviti i faktičko stanje (...) A to faktičko stanje će biti da Izetbegović ne može da uvede vlast u 70 odsto teritorije...“ (Glaurdić, 2011:266) Mogućnost promjene etničke realnosti na terenu uvidjela je i američka Centralna obavještajna agencija (CIA) koja je smatrala da će etničke skupine težiti stvaranju teritorijalnog kontinuiteta i pribjeći nasilju. „Štoviše, u regijama u kojima ni jedna etnička skupina nije u većini vjerovatno će izbiti sukobi, primjerice u Mostaru i Bosanskom Brodu, jer će sve tri skupine manevrirati u nastojanju da iskoriste planirane promjene granica“, zaključili su CIA-ini analitičari u izvještaju od 19. marta 1992. godine. (U: Glaurdić, op. cit., str. 270.)

Ipak, Cutileirov sarajevski prijedlog Izjave i karta su prihvaćeni ali nisu potpisani⁵⁹, pa je SDS krenuo u kreiranje novog faktičkog stanja na terenu fokusirajući se u prvom koraku na Posavinu i praktično poništio dogovor postignut u glavnom gradu BiH. Cilj je bio reteritorijalizirati Bosnu i Hercegovinu prema SDS-ovoj mapi objavljenoj 14. marta 1992. godine. To je dovelo do odbacivanja Sporazuma od strane SDA 25. marta 1992. godine, a pod pritiskom Katoličke crkve i članova HDZ-a izvan zapadne Hercegovine i ta stranka je odbacila sporazum.⁶⁰

Ovim je suštinski bila zapečaćena sudbina plana Carrington–Cutileiro mada su pregovori nastavljeni u različitim oblicima do avgusta 1992. godine⁶¹ bez ikakvih rezultata.⁶² Priznanje Bosne i Hercegovine od strane Evropske zajednice, 06. aprila 1992. godine, i Sjedinjenih Država, 07. aprila 1992. godine bio je dovoljan „izgovor“⁶³ SDS-u da počne opći rat protiv države. Proglašena je nezavisnost „Republike srpske BiH“. Tri mjeseca kasnije (2. juli 1992) HDZ BiH je učinio isti korak sa „Herceg-Bosnom“.

Ovim je i praktično okončano mirotvorstvo Carringtona i Cutileira. Plan je u medijskom izvještavanju nakon najave etnoteritorijalne kompozicije buduće države naišao na negativne percepcije u *Oslobođenju* i okarakteriziran je kao „krčmljenje“ teritorije, da bi kasnije, kako se rat protiv Bosne i Hercegovine zahuktavao, bio marginaliziran izvještajima o ratnom nasilju, protjerivanjima i očekivanjem vojne intervencije.⁶⁴ S druge strane *Glas srpski* o dolascima lorda Carringtona u Bosnu i Hercegovinu nije niti izvještavao, te je mirovno posredovanje britansko-portugalskog dvojca tretirao kao nepostojeće.⁶⁵

Predstavnici međunarodne zajednice su na Londonskoj konferenciji 27. i 28. avgusta 1992. godine također odustali od Carrington-Cutileirovog plana. Lord Carrington je podnio ostavku na Londonskoj konferenciji⁶⁶, te je zamijenjen lordom Davidom Owenom.⁶⁷ Ujedinjene nacije su za specijalnog predstavnika imenovale Cyrusa Vancea, nekadašnjeg američkog državnog sekretara u vrijeme administracije Jimmija Cartera. Tako su Cyrus Vance i David Owen postali novi dvojac koji je trebao razraditi novi mirovni plan za Bosnu i Hercegovinu.

⁵⁹ „Dogovoreno ali ne i potpisano“, *Oslobođenje*, 19. mart 1992., str. 1.

⁶⁰ Glaurdić, op. cit., str. 270.

⁶¹ Pregovori su se nakon intenziviranja rata protiv Bosne i Hercegovine nastavili po sistemu odvojenih soba tako da lideri stranaka nisu međusobno komunicirali.

⁶² Ako se upoređi dnevna štampa iz tog perioda, prevashodno sarajevsko *Oslobođenje* i banjolučki dnevni list *Glas* (kasnije *Glas Srpske*) vidjet će se potpuno različit odnos prema nastavku mirovnih pregovora. Naprimjer dok dolazak lorda Carringtona u Sarajevo 04. jula 1992. godine radi dogovora o nastavku pregovora *Oslobođenje* donosi na prvoj strani, taj događaj se u *Glasi* potpuno ignorira.

⁶³ Karadžić je još 16. marta 1992. godine izjavio: „Imamo 30.000 naoružanih boraca i artiljeriju u sarajevskoj oblasti. Sada trebamo samo izgovor.“ (Prema: Kaplan, Richard, *Europe and the Recognition of New States in Yugoslavia*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, str. 129.)

⁶⁴ Vidi: „Logika generalsimusa“, *Oslobođenje*, 01. maj 1992., str. 1.; „Terorizam i ništa više“, *Oslobođenje*, 01. maj 1992., str. 2.; „Krv i suze teku Drinom“, *Oslobođenje*, 01. maj 1992., str. 3.; „Samo pobjedom do mira“, *Oslobođenje*, 24. juna 1992., str. 1.; „Barbari razaraju život“, *Oslobođenje*, 24. juna 1992., str. 2.; „Novo 'primirje' agresora“, *Oslobođenje*, 26. juna 1992., str. 1.; „Neizvjestan samo datum“, *Oslobođenje*, 26. juna 1992., str. 1.; „Vojna akcija – jedino rješenje“, *Oslobođenje*, 29. juna 1992., str. 1.

⁶⁵ Upoređi izdanja *Oslobođenja* i *Glasa srpskog* od 03. i 04. jula 1992. godine.

⁶⁶ "Europe's Envoy in Yugoslav Crisis Quits.", *The New York Times*, 26. August 1992 (LexisNexis Academic. Web. Pristupljeno 28. 5. 2012.).

⁶⁷ "Major secures a diplomatic breakthrough. Lord Owen takes up EC role", *The Herald*, 28. august 1992. (LexisNexis Academic. Web. Pristupljeno 28. 5. 2012.).

b. Vance-Owenov plan

Tokom Londonske konferencije Vance je izjavio da se koncept kantonizacije Bosne i Hercegovine pokazao neprihvatljivim što je dalo pretpostaviti da bi mirovni plan razrađen pod njegovom i Owenovom supervizijom⁶⁸ trebao ponuditi drugačije političko-pravno i teritorijalno uređenje Bosne i Hercegovine.⁶⁹

Vance-Owenov plan je predstavljao neku vrstu *sekvencijalnog* pristupa pa je tako i predstavljan akterima rata protiv Bosne i Hercegovine. Radilo se suštinski o četiri dokumenta koji su uključivali četiri koraka čija je implementacija trebala dovesti mira i uspostave nove vlade demokratskim izborima.

Prvi dokument je bio Sporazum o Bosni i Hercegovini, koji je sadržavao osnovne ustavne principe. Ti principi su detaljnije razrađeni u Sporazumu o miru u Bosni i Hercegovini. U Sporazumu o prelaznim rješenjima je reguliran period od primirja do prvih izbora i implementacije njihovih rezultata. Teritorijalno uređenje je definirano tzv. Mapom provincija, koja je predviđala stvaranje deset etnički miješanih kantona sa relativnom autonomijom. Devet provincija bi po principu 3 – 3 - 3 bilo pod kontrolom većinskih etničkih grupa (Muslimana, Srba i Hrvata). Za Sarajevo bilo predviđeno da bude sjedište labave centralne vlade koju bi činili predstavnici tri većinske etničke grupe.

Plan je predviđao da u period između primirja i održavanja izbora državom rukovodi privremena vlada. Ova devetočlana vlada je trebala doći na mjesto postojećeg Predsjedništva i Vlade, koje bi bile suspendirane. Po tri člana vlade trebala su dolaziti iz svakog konstitutivnog naroda i rotirala bi se na čelu predsjedništva svakih šest mjeseci po redoslijedu Musliman, Hrvat, Srbin.⁷⁰ Bilo je predviđeno i formiranje izvršnih odbora provincija po principu pariteta. Na čelu provincija bi se nalazio guverner iz najbrojnijeg naroda, dok bi viceguverneri dolazili iz druga dva naroda.

Prelazna vlada je se pokazala samo djelomično prihvatljivom bosanskohercegovačkoj i srpskoj pregovaračkoj strani. Legalne bosanskohercegovačke vlasti su smatrali da je ne prihvatljivo da u takvu vladu uđe vodstvo „Republike Srpske“, dok je srpska strana smatrala da se ne treba raditi o prelaznoj vladi već „koordinacionom prelaznom tijelu“ koje ne bi bilo kapacitirano kao vlada već bi vršilo najnužnije funkcije.⁷¹

Osnovni ustavni principi koje su podržala tri lidera pregovaračkih timova su definirali Bosnu i Hercegovinu kao decentraliziranu državu. Država bi se sastojala od provincija koja bi imale najveći broj vladinih funkcija ali nikakav međunarodnopravni subjektivitet niti mogućnost uspostave veza sa drugim državama. Ustavni principi su prepoznavali tri konstitutivna naroda. Na čelu države bi se nalazilo tročlano Predsjedništvo koje bi činili predstavnici konstitutivnih naroda. Sporove između provincija i centralne vlade trebao je rješavati ustavni sud kojeg bi pored sudija iz reda konstitutivnih naroda u većini činile sudije predložene od strane Ženevske konferencije o bivšoj Jugoslaviji. Predviđena je i progresivna demilitarizacija Bosne

⁶⁸ Izradom mirovnog plana rukovodio je Martti Ahtisaari, finski političar i diplomata, a kasnije (1994-2000) i predsjednik Finske.

⁶⁹ Uporedi Mrduljaš, Saša, *Prvi međunarodni pokušaj unitarizacije BiH – Vance-Owenov plan*, National Security and the Future, 2(10), 2009.godine, str. 130-131.

⁷⁰ „Preciziranje prelazne vlasti“, *Oslobođenje*, 25. mart 1993. godine, str. 1.

⁷¹ Koljević, Nikola, „Stvaranje Republike Srpske“, *Dnevnik 1993 – 1995*, knjiga prva, Službeni glasnik Republike Srpske i Službeni glasnik, Banja Luka/Beograd, str. 90.

i Hercegovine, te postojanja međunarodnih mehanizama kontrole koji bi u državi ostali do postizanja konsenzusa triju konstitutivnih naroda o njihovom ukidanju.⁷²

U kasnije razrađenim ustavnim principima sadržanim u Sporazumu o miru u Bosni i Hercegovini preciznije je definirana konstitucija zakonodavne, izvršne i sudske vlasti. Predviđen je dvodomni parlament u čiji donji dom su parlamentarci trebali biti birani direktno, dok bi u gornji dom bili delegirani ispred provincijskih skupština. Predsjedništvo je trebalo imati tri člana, po jednog iz svakog konstitutivnog naroda, dok je kod Vlade ostavljena opcija rotacije ili uravnotežene zastupljenosti konstitutivnih naroda na najvišim funkcijama.⁷³ U dijelu o sudskoj vlasti definirano je da će Ustavni sud, sastavljen od podjednakog broja članova tri etničke grupe i većine međunarodnih sudija, rješavati konflikte između provincije, te da će pored njega postojati i Sud za ljudska prava.

Predloženim ustavnim rješenjima definirano je da provincije imaju isključivu nadležnost u obrazovanju, kulturi, RTV sistemu, korištenju prirodnih resursa, zdravstvenoj zaštiti, proizvodnji energije, komercijalnom bankarstvu, policiji i poreznom sistemu za potrebe provincija.⁷⁴ S druge strane, centralne vlasti bi imale punu kontrolu u oblasti vanjskih poslova, međunarodne trgovine, državljanstva i poreza za potrebe centralne vlasti, dok su sudstvo i zaštita okoliša trebale biti podijeljena nadležnost.⁷⁵ Pored ovih isključivih i podijeljenih nadležnosti postojala je nadležnost i tzv. „nezavisne vlasti“, konstituirane od predstavnika svih provincija, koja je bila odgovorna za centralnu banku, infrastrukturu za međunarodne i međuprovincijske komunikacije i energetske sistem.⁷⁶

Radilo se o izuzetno kompleksnom političkom sistemu koji je bio mješavina federacije u pravnom i nekoliko konfederalnih elemenata u faktičkom smislu njezinog uređenja na što, prema Kasimu Begiću, naročito ukazuju „ne samo kapitalne kompetencije tzv. nezavisnih vlasti [...] nego i činjenica da i one isključive ovlasti BiH u provedbi pretpostavljaju organe čiji sastav i način odlučivanja ima i elemente konfederacije, pa čak i 'personalne unije'“.⁷⁷

Pomenuta mapa provincija, koja je bila najviše osporavan dokument, predviđala je da Muslimanima pripadnu provincije koje gravitiraju Bihaću, Tuzli i Zenici dok su za Srbe bile predviđene provincije Banja Luka, Bijeljina i Nevesinje. Hrvati su trebali dobiti Bosanski Brod, Mostar i Travnik. Također, nijedna od provincija nije mogla nositi ime koje bi ukazivalo na većinsku etničku grupu u toj oblasti.⁷⁸ Pitanje definitivnih granica provincija nije bilo do kraja riješeno jer su one, kako je obrazložio David Owen, tretirane kao provizorne i postojala je mogućnost njihove promjene dogovorom prije usvajanja konačnog ustava.⁷⁹ Sarajevo je trebalo imati poseban status. Slovalo bi kao glavni grad, a na čelu se trebao nalaziti gradonačelnik i izvršno tijelo izabrano prema sastavu stanovništva grada.

⁷² Vidi: „Modifikovano i skraćeno“, *Glas srpski*, 14. i 15. januar 1993, str. 2.; „Vance-Owenov mirovni plan: Nacrt dogovora o Bosni i Hercegovini“, *Slobodna Dalmacija*, 15.-18. 1. 1993. godine; Begić, op. cit., str. 112.

⁷³ Begić, op. cit., str. 114.

⁷⁴ Ibid., str. 113.

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Ibid., str. 115.

⁷⁸ Proposed Constitutional Structure for Bosnia-Herzegovina (Dostupno na: <http://archives.liv.ac.uk/ead/html/gb141boda-p1.shtml#boda.01.03>, Pristupljeno 10. 6. 2012. godina.)

⁷⁹ „Privremenim aranžmanima do mira“, *Glas srpski*, 6. maj 1993. godine, str. 2.

Već prva dva dokumenta (Sporazum o BiH, Mapa provincija) predviđali su da srpska pregovaračka strana vrati dio agresijom osvojene teritorije, te da praktično odustane od ideje stvaranja vlastite države koju bi pripojili Jugoslaviji ili koja bi bila dio nekog konfederalnog bosanskohercegovačkog uređenja.

Karta 2: Mapa provincija predložena Vance-Owenovim planom i teritorij Bosne i Hercegovine zauzet od strane vojske „Republike Srpske“⁸⁰

Stanje na terenu je govorilo da vojska „Republike Srpske“ drži 70 procenata teritorije Bosne i Hercegovine, dok joj je planom nuđeno 42,54 posto teritorije.⁸¹ Također Vance-Owenov plan je u odnosu na Carrington-Cutileirov prijedlog predstavljao neku vrstu rekonstitucije Bosne i Hercegovine pa se čak u odnosu na prethodni, Lisabonski mirovni prijedlog, mogao tumačiti da ima tendenciju stvaranja nešto unitarnije države.

Prvi dokumenta su pregovaračkim timovima ponuđena 30. januara na zasjedanju u Ženevi. Mate Boban je potpisao tri dokumenta, Radovan Karadžić je potpisao dokument koji je sadržavao osnovne ustavne principe i vojni aneks u kojem je definiran plan o prekidu vatre i demilitarizaciji Bosne i Hercegovine. Alija Izetbegović je potpisao samo dio o ustavnim

⁸⁰ NIN, 28. maj 1993. godine, str. 15.

⁸¹ Mrduljaš, op. cit.

principima.⁸² U martu (8. i 25. 3. 1993,) su ponuđeni i ostali dokumenti u svojoj konačnoj verziji (Mape provincija i Sporazum o prelaznim rješenjima). Izetbegović ih je potpisao⁸³, Boban, koji je još u Ženevi potpisao tri dokumenta, potpisao je još Sporazum o prelaznim rješenjima dok je Karadžić odbio da potpiše mape provincija i prelazna rješenja⁸⁴.

Odbijanje srpske pregovaračke strane da potpiše cjelokupan sporazum rezultiralo je rezolucijom Vijeća sigurnosti o pooštavanju sankcija prema Srbiji i Crnoj Gori, te pojačanim diplomatskim angažmanom Grčke i Rusije kako bi podstakli Karadžića da potpiše sporazum. Sjedinjene Države, iako su u Vijeću sigurnosti glasale za rezoluciju te čak i predsjedničkim dekretom zabranile poslovanje američkim firmama u području Srbije i Crne Gore, dosta su mlako reagirale čak i nakon što je parlament „Srpske Republike“ 4. aprila 1993. godine odbacio potpisivanje sporazuma.⁸⁵ Iako su u javnom prostoru davali izjave o potrebi agresivnijeg pristupa, Amerikanci nisu bili spremni da nametnu sporazum što je pred Senatom posvjedočio i Warren Christopher⁸⁶, a Clinton je čak i kritikovao plan kao „nagradu za srpsku agresiju“.⁸⁷

Propast mirovnog plana se mogla predvidjeti i analizom medijskog diskursa koji je bio podvojen po pitanju sporazuma i mogao se vremenski podijeliti u dva razdoblja. Prvo razdoblje je obilježeno očekivanjima da je ponuda Vancea i Owena „Korak do mira“⁸⁸, odnosno da je „Mirovni plan sve bliži“⁸⁹, dok su se u drugom razdoblju pravile medijske pripreme za odbijanje plana. *Glas srpski* je prenosio izvještaje koji su reducirali značaj Izetbegovićevog uvjetovanog potpisa, te donosio opširne izvještaje o procesu ujedinjenja „Republike srpske krajine“ i „Republike Srpske“ kao odgovora na pritiske međunarodne zajednice u kontekstu prihvatanja mirovnog plana.

Sarajevsko *Oslobođenje* je imalo vrijednosno neutralno izvještavanje o samom mirovnom planu, ali se iz rasporeda vijesti moglo zaključiti da se najveća pažnja posvećivala američkim reakcijama na sporazum iz čega je provejavala neutemeljena nada u vojnu intervenciju.⁹⁰

Glas srpski je već prije zvanične objave ponuđenih mirovnih rješenja pokrenuo proces stvaranja odstupnice za lidere „Republike Srpske“, koji su najavljivali da će „narod odlučiti“⁹¹,

⁸² „Nastavak u Njujorku“, *Oslobođenje*, 31. januar 1993. godine, str. 1.

⁸³ Parlament RBiH je na zasjedanju 11. maja 1993. godine prihvatio plan koji je potpisao Izetbegović. (Vidi: „Prihvaćen mirovni plan“, *Oslobođenje*, 12. maj 1993. godine, str. 1.).

⁸⁴ Obzirom da je plan, kako smo pomenuli, poništavao sve strateške ciljeve „Srpske Republike“, njezina delegacija je početkom marta ponudila vlastiti prijedlog mirovnog plana koji bi se odvijao u dvije faze. Prva je podrazumijevala određivanje teritorija „koje stvarno pripadaju Srbima, Mulsimanima i Hrvatima, uzimajući u obzir cenzuse pre II svetskog rata i posle“. U toj fazi su se trebale odrediti i „teritorije oko kojih nema sporenja“, te „istražiti mogućnost za razmenu teritorija...“ kako bi se stvorili „... jedinstveni i funkcionalni entiteti.“ U drugoj fazi plan je predviđao formiranje „tri nacionalne države“, koje su mogle biti u konfederaciji ili se priključivati drugim državama. (Koljević, op. cit., str. 136-137.)

⁸⁵ „Ogorčenje u svijetu“, *Oslobođenje*, 05. april 1993. godine, str. 1.

⁸⁶ Kovačević, op. cit., str. 111.

⁸⁷ "U.S. Rejects British-French Bosnia Peace Step" (<http://www.nytimes.com/1993/03/31/world/us-rejects-british-french-bosnia-peace-step.html>, Pristupljeno 30. 5. 2012.)

⁸⁸ „Ženeva ipak korak do mira“, *Glas srpski*, 01. februar 1993. godine, str.3.

⁸⁹ „Mirovni plan sve bliži“, *Oslobođenje*, 24. mart 1993. godine, str.1

⁹⁰ „Klointonova nova politika“, *Oslobođenje*, 24. april 1993. godine, str.1; „Agresor u obruču oštih sankcija“, *Oslobođenje*, 27. april 1993. godine, str.1; „Sljedeći potez bombardovanje?“, *Oslobođenje*, 28. april 1993. godine, str.1; „Avioni čekaju u Jadranu“, *Oslobođenje*, 6. maja 1993. godine, str.1

⁹¹ „Ne iznevjeriti povjerenje naroda“, *Glas srpski*, 20. januara 193. godine, str.1.

te da ne treba „iznevjeriti povjerenje naroda“.⁹² Reduciranje odgovornosti političke elite i prividna demokratizacija odlučivanja pozivanjem na referendum kulminirala je krajem aprila i početkom maja kada je „Narodna skupština Republike Srpske“ donijela, kako je procijenio *Glas srpski*, „mudru odluku“⁹³, a obrazloženja su išla u pravcu da „... niko od srpskog naroda ne može tražiti da proda svoju zemlju koju je ovaj narod dobio od neba...“⁹⁴

Karadžić je u maju u Atini pod utjecajem grčkog premijera Constantinea Mitsotakisa parafirao Vance-Owenov plan⁹⁵, naglašavajući da je ništavan ako ga ne prihvati skupština „Republike Srpske“.⁹⁶ Skupština je 6. maja 1993.godine uputila plan na referendum⁹⁷ smatrajući neprihvatljivim da „... više od jedne polovine Srba živi u provincijama koje nisu srpske“⁹⁸, a 22 procenta zemlje koja je ponuđena „Republici Srpskoj“ otpada „na šume i brda“.⁹⁹

Na ovaj način realizirano je dvostruko prebacivanje odgovornosti, koju je *Glas srpski* ubjedljivo prezentirao stvarajući naslovima na prvim stranicama privid Karadžićevo nastojanja da ubjedi skupštinu da prihvati sporazum, poručujući da se „nadvila velika opasnost“, dok se u samom sadržaju mirovni plan kvalificirao kao „katastrofalan“.¹⁰⁰ U prvoj fazi prebacivanja odgovornosti Karadžić je odgovornost prebacio na skupštinu, koja ju je „prosljedila“ narodu. Time je pokazana spremnost da se krivica za odbijanje sporazuma kroz proces kolektivizira, te istovremeno odluka o nastavku rata prikaže kao izraz najviše demokratske volje i „sačuva obraz naroda“.¹⁰¹

Na referendumu održanom 15. maja plan je odbijen što je značilo i njegovu definitivnu propast, ali i odlazak jednog od kopredsjedavajućih, Cyrusa Vancea.

c. Owen-Stoltenbergov plan

Mirovni plan Davida Owena i norveškog diplomate Thorvalda Stoltenberga kreiran je u uvjetima potpuno novog strateškog okružja u Bosni i Hercegovini. Hrvatski politički akteri su odlučili da u centralnoj Bosni i široj mostarskoj regiji osvoje područja koje su kontrolirale legalne bosanskohercegovačke vlasti i pripoje ga „Herceg-Bosni“. Jedan od razloga za ovakvu odluku je pokušaj da se zaokruži skoro 26 procenata teritorije koji je Vance-Owenovim planom bio dodijeljen Hrvatima, s tim da se dio teritorije u Bosanskom Brodu koji je kontrolirala „Republika Srpska BiH“ supstituirala osvajanjima drugih teritorija.

⁹² „Narod će odlučiti“, *Glas srpski*, 14. i 15. januar 1993.godine, str.3.

⁹³ „Mudra odluka Narodne skupštine“, *Glas srpski*, 28.april 1993.godine, str. 1

⁹⁴ Izjava bivšeg glavnog urednika Glasa srpskog i i to vrijeme člana Glavnog odnora SDS-a Nikole Guzijana, *Glas srpske*, 28.april 1993.godine, str. 1.

⁹⁵ "Bosnia Serb Chief Signs Peace Plan; West Is Still Wary : Balkans: Karadzic bows to threats of Western military strikes. But president of self-styled parliament, which must approve treaty, calls it unacceptable.", *Los Angeles Times*, 3. maj 1993. (http://articles.latimes.com/1993-05-03/news/mn-30635_1_peace-plan, Pristupljeno 30. 5. 2012.)

⁹⁶ „Služba bogu i narodu“, *NIN*, 7. maj 1993. godine, str. 13.

⁹⁷ „O granicama odlučuje narod“, *Glas srpski*, 9. maj 1993. godine, str. 4.; „Nismo pristali na okupaciju“, *Glas srpski*, 9. maj 1993. godine, str. 4.

⁹⁸ „Posljednja riječ naroda“, *Glas srpski*, 7. maj 1993. godine, str. 1.

⁹⁹ „Malo optimizma“, *NIN*, 7. maj 1993. godine, str. 10.

¹⁰⁰ „Nadvila se ogromna opasnost“, *Glas srpski*, 06. maj 1993. godine, str. 1.

¹⁰¹ „Skupština sačuvala obraz naroda“, *Glas srpski*, 28. april 1993. godine, str. 3.

To je stvorilo uvjete „trostranog sukoba“ koji je dao alibi da se kao mirovni posrednici pojave ključne regionalne figure u ratu protiv Bosne i Hercegovine: predsjednik Republike Hrvatske Franjo Tuđman i predsjednik Republike Srbije, Slobodan Milošević.

Oni su već u junu pokrenuli¹⁰² a 17. jula u Ženevi kroz zajedničku izjavu ozvaničili mirovno rješenje koje je podrazumijevalo stvaranje tri republike u Bosni i Hercegovini u okviru konfederalnog aranžmana.¹⁰³

Suština ovog prijedloga je prezentirana je bosanskohercegovačkoj strani već 9. jula a sadržavala je ustavne principe koji su podrazumijevali prekid državnopravnog kontinuiteta Bosne i Hercegovine. Država bi se po ovom prijedlogu sastojala od tri republike koje su imale puni unutrašnji i vanjski suverenitet sa ograničenjem da stupaju u ugovorne odnose sa drugim državama i organizacijama ukoliko bi to imalo negativne efekte na druge republike.¹⁰⁴

Bosanskohercegovačke vlasti su pokušale na ovaj prijedlog odgovoriti vlastitim koji je predviđao federalizaciju države, pri čemu su federalne jedinice imale snažne kompetencije. Federalne jedinice su prema tom prijedlogu mogle stupati u međunarodne sporazume i aranžmane ali nisu imale međunarodnopravni subjektivitet kakav im je dodjeljivan prijedlogom Milošević-Tuđman.¹⁰⁵

Srpsko-hrvatski prijedlog mirovnog plana je krajem jula transformiran i ponuđen kao Owen-Stoltenbergov prijedlog na ženevskim pregovorima koji su počeli 26. jula 1993. godine.¹⁰⁶

Sudeći prema izvještajima koje je svakodnevno sačinjavao lični sekretar Lorda Owena¹⁰⁷, ključni sadržaj pregovora su bile mape, a podjela teritorije koju će u svojoj karti ponuditi međunarodni mirovni posrednici podrazumijevala je da „srpska republika“ zauzima 52,08 procenata teritorije, „hrvatska republika“ 16,59 posto, dok je za „muslimansku ili bosansku republiku¹⁰⁸“ bilo predviđeno 28,29 posto teritorije. Sarajevo je trebalo imati poseban status, dok je za Mostar predviđena uprava EZ. Jedino je „srpska republika“ prema ponuđenoj kartografskoj projekciji imala teritorijalni kontinuitet. „Hrvatska republika“ bila je održiva zbog svoje naslonjenosti na Republiku Hrvatsku, dok su dijelovi ili čak cijela „muslimanska ili bosanska republika“ bila ekonomski neodrživa zbog uskraćenog pristupa pomorskim i riječnim lukama.

¹⁰² Vidi izjavu Franje Tuđmana na Ženevskoj konferenciji od 17. Juna: „Konfederacija je rješenje“, *Glas srpski*, 18. juni 1993. godine, str. 2. Njegova izjava konvergira Miloševićevoj datoj istog dana: „Krupan napredak“, *Glas srpski*, 18. juni 1993. godine, str. 2.

¹⁰³ Statement by Dr Franjo Tudjman and Slobodan Milosevic, dostupno na: <http://archives.liv.ac.uk/ead/html/gb141boda-p1.shtml#boda.01.02> (Pristupljeno 31. 5. 2012. godine)

¹⁰⁴ Vidi Begić, op. cit., str. 138.

¹⁰⁵ Vidi: „BiH – federalna država“, *Oslobođenje*, 10. juli 1993. godine, str. 1.

¹⁰⁶ „Napredak, ali i zabrinutost“, *Oslobođenje*, 28. jula 1993. godine, str. 1.

¹⁰⁷ Vidi na: <http://archives.liv.ac.uk/ead/html/gb141boda-p5.shtml> (Pristupljeno, 01. 6. 2012. godine)

¹⁰⁸ Međunarodni pregovarači su u razgovorima koristili oba termina.

Karta 3: Podjela Bosne i Hercegovine na tri republike prema Owen-Stoltenbergovom planu

Već na prvi pogled bilo je jasno da niz enklava poput Srebrenice, Žepe i Goražda ne mogu biti održive u ovakvoj teritorijalnoj podjeli države. Na pregovorima je bosanskohercegovačka strana zahtijevala povrat Foče, Zvornika i Višegrada, te proširenje teritorije bihačke enklave i pristup brčanskoj luci. Istovremeno su od hrvatske strane bosanskohercegovački pregovarači tražili pristup moru u Neumu kako bi „muslimanska republika“ bila ekonomski održiva.¹⁰⁹

Ovakvi zahtjevi bosanskohercegovačkih vlasti su, po mišljenju Šaćira Filandre, značili „uslovni pristanak na podjelu zemlje“, jer da su bili prihvaćeni „sporazum bi se potpisao i unutarnja nacionalna podjela zemlje bi bila prihvaćena“.¹¹⁰

¹⁰⁹ Vidi „U paketu i van njega“, *Oslobođenje*, 20. septembra 1993. godine, str. 1.; „Moguć potpuni mir“, *Glas srpski*, 20. septembar 1993. godine, str. 2.; Dogovorom Izetbegović – Tuđman od 14. septembra 1993. godine predviđeno je da međunarodna radna grupa izradi pravila o pristupu „bosanske republike“ moru. Vidi: Joint declaration of Franjo Tuđman and Alija Izetbegovic; Dostupno na: <http://archives.liv.ac.uk/ead/html/gb141boda-p3.shtml#boda.02.02.05> (Pristupljeno, 01. 6. 2012. godine.)

¹¹⁰ Filandra, Šaćir, *Bošnjaci nakon socijalizma*, BZK Preporod i Synopsis, Sarajevo/Zagreb, 2012, str. 263.

Neposredno priznanje stanja na terenu čak i od strane legalnih bosanskohercegovačkih pregovarača može se vidjeti i iz pristanka Izetbegovića da neposredno razgovara sa Karadžićem čime je lidera SDS-a legitimizirao, a ujedno ojačao postojeću predstavu unutar međunarodne zajednice da je Bosna i Hercegovina strana u sukobu. Uz to, u septembru je potpisan i bilateralni sporazumu sa „Republikom Srpskom“ (16. septembar 1993. godine), a nešto ranije i sa „Herceg-Bosnom“ (14. septembar 1993. godine).¹¹¹ Ovi sporazumi su pod određenim uvjetima (odluka skupštine i referendum) garantirali pravo etničkih republika na secesiju, a iz diskusije između Krajišnika i Izetbegovića se moglo vidjeti da je secesija „Republici Srpskoj“ nuđena kao ustupak za dodatnu teritoriju kako bi „bosanska republika“ dobila dodatnih četiri procenta teritorije što je sa ponuđenom Owen-Stoltenbergovom kartom činilo ukupno trećinu Bosne i Hercegovine.¹¹²

Geopolitička rasprava o Owen-Stoltenbergovom mirovnom sporazumu nastavljena je 20. septembra na brodu *Invincible*, gdje su međunarodni pregovarači ponudili bosanskohercegovačkoj delegaciji 30 procenata teritorije. To dvoprocentno proširenje teritorije nije uključivalo istočnobosanske gradove i druga zahtijevana strateška mjesta¹¹³ za „bosansku republiku“.

Sedmicu nakon pregovora na *Invincibleu*, Skupština RBiH se 28. septembra 1993. godine izjasnila da sporazum „nije prihvatljiv“ u svim elementima.¹¹⁴ To je na praktičnoj ravni bilo odbijanje sporazuma, mada je većina delegata prihvatila sporazum uz uvjet povrata teritorije na kojoj je „do agresije bilo većinsko muslimansko stanovništvo“.¹¹⁵ Međutim, puno interesantniji bio je Izetbegovićev potez da dan uoči skupštinskog zasjedanja mirovni plan prezetntira na „Svebošnjačkom saboru“. Na taj način on je etničkom saboru dao prednost pred republičkom Skupštinom, omogućujući mu da prethodno odluči o odnosu prema Owen-Stoltenbergovom prijedlogu. To je bila neka vrsta indikacije da postoji spremnost za podjelu države, ali da je teritorij, poglavito njegova veličina, ključno pitanje. To su pokazali i rezultati glasanja na „Svebošnjačkom saboru“ gdje su *53 delegata prihvatila plan, 78 odbilo, a 218 prihvatilo uz uslov vraćanja osvojene teritorije*.¹¹⁶

Unutar organizacijske strukture sabora postojale su ideje koje su konvergirale prijedlogu Milošević-Tuđman i Owen-Stoltenberg, te se izražavala spremnost da se stvori muslimanska državica.¹¹⁷ Ovo je ujedno značilo da je Izetbegović počeo svoditi bosanskohercegovačku politiku na etničku, bošnjačku politiku uvodeći Bošnjake kao treću stranu u sukob, te dajući,

¹¹¹ Background to and draft of the proposed Bosnian-Serb Agreement; dostupno na: <http://archives.liv.ac.uk/ead/html/gb141boda-p5.shtml> (Pristupljeno 31. 5. 2012.)

¹¹² Ibid

¹¹³ „Nastavak rata ili izbijanja mira“, *Oslobođenje*, 22. septembar 1993. godine, str. 1.; „Neum zaobiden“, *Oslobođenje*, 22. septembar 1993. godine, str. 3.; „Zaokret prema miru“, *Glas srpski*, 22. septembar 1993. godine, str. 2.; „Čaljevo umesto Neuma“, *Glas srpski*, 22. septembar 1993. godine, str. 2.

¹¹⁴ Vidi Begić, op. cit., str. 146.

¹¹⁵ Begić, op. cit., str. 146. Vidi također : „Bosnian peace plan OK, with conditions“, *Herald Sun*, 30. septembar 1993. godine (LexisNexis Academic. Web. Pristupljeno 08. 6. 2012.); „TERRITORY DEMAND FOILS PEACE PLAN“, *Courier Mail*, 01. oktobar 1993. godine, (LexisNexis Academic. Web. Pristupljeno 08. 6. 2012.); "Speaker says Bosnian assembly "opted for peace", expects talks to continue", BBC Summary of World Broadcasts, 1. oktobar 1993. godine, (LexisNexis Academic. Web. Pristupljeno 08. 6. 2012.).

¹¹⁶ Filandra, op. cit., str. 265. U Skupštini RBiH su četiri poslanika glasala „za“, 58 je bilo uslovno za sporazum zahtijevajući povrat teritorije na kojoj su prije rata muslimani bili većina, a sedam poslanika je glasalo protiv.

¹¹⁷ Ibid, str. 266-267.

nepromišljeno, naknadnu potvrdu diskurzivnoj konstrukciji Momčila Krajišnika da se u BiH ne radi o sukobu građanske i nacionalne opcije već sukobu „nacionalnih zajednica“.¹¹⁸

Odbijanje Sporazuma pratila je neka vrsta združene srpsko-hrvatske kampanje na unutarnjopolitičkom slabljenju legalnih bosanskohercegovačkih vlasti.¹¹⁹ Radilo se o pridobijanju člana Predsjedništva Fikreta Abdića da stvori autonomnu oblast u regiji zapadne Bosne. Na taj način stvoreni su uvjeti da se razbije predviđena „bosanska republika“ i realizira koridor koji bi povezivao „Republiku Srpsku Krajinu“, „Republiku Srpsku BiH“ i Republiku Srbiju, a ujedno stvori i nova geopolitička realnost za buduće pregovore o reteritorijalizaciji Bosne i Hercegovine.

Dok se uglavnom razgovaralo o teritoriji, ostali aspekti sporazuma, prevashodno ustavni, bili su stavljeni u drugi plan. Oni su, pak, predviđali da se Bosna i Hercegovina nanovo konstituiraju na temelju Ustavnog sporazuma etnički definiranih republika. Izvorni suverenitet bi se nalazio kod republika, koje bi imale skoro potpuni međunarodnopravni subjektivitet, izuzimajući činjenicu da bi „savez republika Bosne i Hercegovine“ bio članica Ujedinjenih nacija, a ne pojedinačne republike. Etničke republike su trebale imati ustavotvornu i zakonodavnu vlast, dok Savez nije imao ustav niti bilo koju izvornu nadležnost osim državljanstva (i pomenutog članstva u Ujedinjenim nacijama). Takozvani zajednički organi (Predsjedništvo, Savjet ministara, Skupština Saveza, Vrhovni, Ustavni i Sud za ljudska prava) su prema političko-pravnoj analizi Kasima Begića bile samo „dekorativne“ institucije jer zbog nedostatka izvornih nadležnosti nisu imali o čemu odlučivati.

Uspjeh Owen-Stoltenbergovog plana je nakon uslovnog (ne)prihvatanja bosanskohercegovačke Skupštine, te pokušaja EZ da kreira takozvani Evropski akcijski plan kao neku vrstu nadopune postojećeg mirovnog plana, postajao sve manje izgledan. Tome je doprinosilo i srpsko odbijanje da napravi ustupke u formi četiri procenta teritorije za „bosansku republiku“, ali i Owenovo insistiranje da se razgovara o podjeli Sarajeva što je bosanskohercegovačka delegacija odbijala. Kulminacijsku tačku pregovora nakon koje se moglo zaključiti da će mirovni plan doživjeti neuspjeh označila je karta koju su 21. decembra 1993. godine predložili Milošević i Tuđman.

Karta nije uvažila niti jedan zahtjev bosanskohercegovačkih vlasti u pogledu dodjele pristupa pomorskoj i riječnoj luci (Sava, Neum) niti povezivanje centralne „bosanske republike“ sa istočnobosanskim enklavama, te proširenje bihaćkog područja. Osim toga sadržavala je podjelu Sarajeva na srpski i muslimanski dio.

Sve naredne runde pregovora koje će se voditi o ovom planu (18. januar 1994., 12. februar 1994.) bile su neuspješne, da bi u konačnici završili i srpskim odbijanjem unije tri republike.¹²⁰

Dominacija geopolitičkog nad mirovnim diskursom bila je sveprisutna u medijskom izvještavanju o Owen-Stoltenbergovom planu. Raspodjela teritorija i zahtjevi za teritorijalnim

¹¹⁸ Vidi: „Svako ima svoju krajinu“, *Oslobođenje*, 27. februar 1992. godine, str. 4.

¹¹⁹ Ovakvu tvrdnju potkrepljujem Abdićevim potpisivanjem sporazuma o suradnji sa Radovanom Karadžićem uz posredovanje Slobodana Miloševića (vidi:

Joint declaration by Radovan Karadzic and Fikret Abdic, dostupno na: <http://archives.liv.ac.uk/ead/html/gb141boda-p3.shtml#boda.02.02.05>, Pristupljeno 02. 6. 2012. godine.)

¹²⁰ „Srbi ugrozili mirovni proces“, *Oslobođenje*, 12. februar 1994. godine, str. 1.

ustupcima bili su ključni sadržaji novinskih izvještaja¹²¹, a *Glas srpski* je implicitno zauzimao pozitivan stav o mirovnom rješenju insistirajući na „tvrdokornom muslimanskom stavu“¹²² kao prepreci miru. Ono što je bilo vidljivo u izvještavanju medija jeste da je koncept podjele Bosne i Hercegovine vladajućoj političkoj eliti počeo postajati prihvatljivo rješenje.¹²³

Političko opredjeljenje sarajevskog *Oslobođenja* išlo je u smjeru odbijanja podjele države na etničkom principu, što je imalo svoj kontinuitet još od prvog mirovnog prijedloga, a posebno se insistiralo na stvaranju građanske države. Neka vrsta odgovora Stranke demokratske akcije (SDA), čiji su predstavnici obnašali ključne funkcije u Vladi Republike Bosne i Hercegovine, a Svebošnjački sabor pokazao i opredjeljenje stranačkih prvaka za unijski koncept države, na ovakav stav *Oslobođenja* bila je pomoć u formiranju novog glasila *Bošnjački avaz*, preko kojeg je počela saopćavati svoju zvaničnu politiku.

Već u decembru 1993. godine dalo se naslutiti da Sjedinjene Države spremaju diplomatske aktivnosti koje su u fokusu imale prekid sukoba i poboljšanje hrvatsko-bošnjačkih odnosa. Naime, u tom periodu američki kongresmen, demokrata Frank McCloskey je u ime administracije vodio tajne pregovore sa „hrvatskom i bosanskom stranom“ u Istanbulu i Ankari, koji će otvoriti put postizanju tzv. Washingtonskog sporazuma.¹²⁴

d. Washingtonski sporazum

Američkoj inicijativi za prekid hrvatsko-bošnjačkih sukoba na ruku je išla i promijenjena vojna situacija na terenu. Od početka sukoba u proljeće 1993. godine pa do kraja januara 1994. godine izgubili oko 40 procenata teritorije „Herceg-Bosne“ koje su kontrolirale snage HVO-a. Prema novinskim izvještajima iz tog perioda očigledno je da su bosanskohercegovačke vlasti fokus usmjerile na vojno rješenje sukoba sa vojnim snagama „Herceg-Bosne“.¹²⁵

Također nije propuštena ni prilika da se herceg-bosanski lideri politički oslabe. Tako se ženevskim pregovorima u januaru 1994. godine priključila hrvatska delegacija okupljena oko Hrvatskog nacionalnog vijeća iz Sarajeva, koja je na određeni način politički konkurirala herceg-bosanskom pregovaračkom timu. Dodatni politički udarac bilo je saopćenje te delegacije da je dogovorom Karadžića i Bobana predviđeno prisilno preseljenje posavskih Hrvata u Hercegovinu, što je Josip Manolić, šef tajne službe i predsjednik Županijskog doma Sabora Republike Hrvatske, iskoristio da pokuša svu odgovornost za hrvatsko-bošnjački sukob i položaj posavskih Hrvata prebaciti na Matu Bobana.¹²⁶

¹²¹ „Procenti zamagljuju suštinu“, *Oslobođenje*, 22. decembar 1993. godine, str. 1.; „Bezvrijedna ponuda“, *Oslobođenje*, 23. decembar 1993. godine, str. 2.; „Karađorđevo u Ženevi“, *Oslobođenje*, 24. decembar 1993. godine, str. 1.; „Muslimani odbili ponuđeni procent teritorije“, *Oslobođenje*, 23. decembar 1993. godine, str. 1.

¹²² „Tvrđokornost muslimana prepreka miru“, *Glas srpski*, 24. decembar 1993. godine, str. 1.

¹²³ „Razjasniti vlastiti politički stav“, *Oslobođenje*, 22. septembra 1993. godine, str. 4.; „Prihvatamo koncept unije“, *Glas srpski*, 22. decembar 1993. godine, str. 2.

¹²⁴ „Hope for Croat peace deal“, *The Times*, 18. decembar 1993. godine (LexisNexis Academic. Web. Pristupljeno 03. 6. 2012.).

¹²⁵ „CROATIAN FORCES FACE MUSLIM ARMY“, *The New York Times* (<http://www.nytimes.com/1993/06/09/world/croatian-forces-face-muslim-army.html>), Pristupljeno, 05. 6. 2012.); „U.N. Forcing Croatia to Acknowledge Its 'Invisible' Army in Bosnia“, *The New York Times* (<http://www.nytimes.com/1994/02/16/world/un-forcing-croatia-to-acknowledge-its-invisible-army-in-bosnia.html?pagewanted=2>), Pristupljeno, 05. 6. 2012.)

¹²⁶ Vidi: Croat leader Boban responds to Zagreb reports he urged Croats to leave, BBC Summary of World Broadcasts, 24. januar 1994. godine, (LexisNexis Academic. Web. Pristupljeno 05. 6. 2012.).

Dodatni pritisak na Hrvatsku izvršen je usvajanjem rezolucije prema kojoj je Hrvatskoj vojsci dat četrnaestodnevni rok da se povuče iz Bosne i Hercegovine.¹²⁷ Nakon ovog niza vanjskih i unutrašnjopolitičkih udara, Tuđman odlučuje da početkom februara 1994. godine ukloni Matu Bobana iz vrha bosanskohercegovačkog HDZ-a, što dovodi do prvih ozbiljnih razgovora o „modelu organizacije BiH nakon opšte normalizacije odnosa“.¹²⁸

Normalizacija odnosa bila je posljedica potpisanog sporazuma između ministara vanjskih poslova Bosne i Hercegovine Harisa Silajdžića i Republike Hrvatske Mate Granića, u januaru 1994. godine.¹²⁹

Dva mjeseca nakon toga, 18. marta 1994. godine, u Washingtonu je potpisan sporazum kojim je osnovana „hrvatsko-bošnjačka Federacija“, a ustavni tekst dogovoren u glavnom gradu Sjedinjenih Država je usvojen od strane ustavotvorne skupštine Federacije BiH na zasjedanju 29. i 30. marta 1994. godine.

Ovaj sporazum je u (geo)političkom smislu ponudio miješanu i prilagođenu verziju Vance-Owenovog i Owen-Stoltenbergovog plana. Predviđeno je da Federaciju čini deset kantona koji bi obuhvatali prostore sa većinskim bošnjačkim i hrvatskim stanovništvom. Ukupna teritorija Federacije prema Washingtonskom (i kasnijem Bečkom ugovoru) trebala je iznositi 55 posto teritorije BiH, dok bi 42 procenta pripala „Republici Srpskoj“, a ostatak bi otpadao na distrikt Sarajevo.¹³⁰ Federacija je prema drugom „preliminarnom sporazumu“ potpisanom u Washingtonu trebala da stupi u konfederaciju sa Hrvatskom¹³¹.

Prema potpisanom Sporazumu, vršenje vlasti se zasnivalo na isključivim i podijeljenim nadležnostima kantona i Federacije. Federaciji je dodijeljena isključiva nadležnost u oblastima: vođenje vanjskih poslova; organiziranje i vođenje odbrane Federacije i zaštita njenih granica, uključujući ustanovljene zajedničke komande armijskih snaga Federacije, nadzor nad vojnom proizvodnjom i zaključivanje vojnih sporazuma; državljanstvo; utvrđivanje ekonomske politike, uključujući planiranje i obnovu i politiku korišćenja zemljišta na federalnom nivou; uređivanje trgovine, uključujući carine, međunarodnu trgovinu i finansije, trgovinu unutar Federacije, prava industrijskog vlasništva, standardizaciju proizvoda, papire od vrijednosti i komunikacije; uređivanje finansija i finansijskih institucija, uključujući uspostavljanje i kontrolu monete Federacije, utvrđivanje monetarne i fiskalne politike, i osnivanje centralne banke; suzbijanje međunarodnog i međukantonalnog kriminala, posebno terorizma, neovlašćene trgovine drogom i organiziranog kriminala kao i saradnju sa Interpolom; dodjela elektronskih frekvencija za radio, televiziju i za ostale potrebe; utvrđivanje energetske politike, uključujući raspodjelu između kantona i osiguranje

¹²⁷ Asserting Croatia Invaded, Bosnia Appeals to U.N., *The New York Times*, (<http://www.nytimes.com/1994/01/29/world/asserting-croatia-invaded-bosnia-appeals-to-un.html?pagewanted=all&src=pm>, Pristupljeno 06. 6. 2012. godine); "Croatia Faces Threat Of Sanctions Over Army Units in Bosnia", *The Washington Post*, 4. februar 1994. godine (LexisNexis Academic. Web. Pristupljeno 05. 6. 2012.).

¹²⁸ „Poziv 'plavcima' za kontrolu granica BiH“, *Oslobođenje*, 11. februar 1994. godine, str. 1. Na čelo HDZ-a dolazi Krešimir Zubak.

¹²⁹ Predstavnici „srpske republike“ su bili također pripremili deklaraciju koju su namjeravali da ponude za potpis predstavnicima „Herceg-Bosne“

¹³⁰ Vidi Begić, op. cit. 178.

¹³¹ Tuđman je ovaj sporazum interpretirao kao davanje pola Bosne i Hercegovine na upravljanje Republici Hrvatskoj. (Vidi u: Stenogrami o podjeli Bosne, *Dani/Feral Tribune*, drugi tom, Sarajevo/Split, 2005., str. 145.).

i održavanje potrebne infrastrukture; i finansiranje djelatnosti federalnih vlasti i ustanova i institucija koje federalne vlasti osnivaju oporezivanjem, zaduživanjem ili na druge načine.

Podijeljene nadležnosti su se odnosile na zaštitu ljudskih prava; zdravstvo; politiku zaštite čovjekove okoline; komunikacijsku i transportnu infrastrukturu; socijalnu politiku; provođenje zakona i drugih propisa o državljanstvu; imigraciju i azil; turizam i korišćenje prirodnih bogatstava. Isključiva nadležnost kantona je, pored policije, obrazovne i kulturne politike, stambene politike, komunalnih pitanja, politike u vezi osiguranja radija i televizije, korišćenje lokalnog zemljišta, politike kantonalnog turizma, finansiranja djelatnosti kantonalnih vlasti, i sve oblasti koje nisu eksplicitno dodijeljene u nadležnost Federaciji.¹³²

U pogledu izvršne vlasti utvrđeno je da Federacija ima predsjednika i potpredsjednika, koji se biraju u parlamentu, a kandidiraju ih klubovi bošnjačkog i hrvatskog naroda u Domu naroda. Nakon svakog četverogodišnjeg mandata, predsjednik dolazi iz drugog konstitutivnog naroda. Vlada Federacije je također konstituisana na način da svi ministri imaju zamjene iz drugog konstitutivnog naroda. Zakonodavna vlast se sastoji iz dvodomnog parlamenta. Zastupnici u Predstavnički dom se biraju direktno na izborima, dok se u Dom naroda delegiraju iz kantonalnih skupština. Sudsku vlast, prema odredbama proizašlim iz Washingtonskog ugovora, čine Ustavni, Vrhovni i Sud za ljudska prava. Predviđalo se da svaki sud čini jednak broj sudija iz reda bošnjačkog i hrvatskog naroda, dok su „ostali“ trebali biti odgovarajuće zastupljeni u sudovima.¹³³

Usvajanjem ustava utemeljenog Washingtonskom sporazumu i *de jure* je uveden etnički princip jer su Bošnjaci i Hrvati definirani kao konstitutivni narodi. Ovo je također značilo čisto realpolitički odnos prema etničkoj rekonstrukciji Bosne i Hercegovine od strane legalnih bosanskohercegovačkih vlasti, ali i međunarodnih aktera, napose, Sjedinjenih Država. Ujedno su se, kako ističe Vedran Džihčić, distancirali od „deklarativno izrečenog cilja obnove Bosne kao multietničke i multikulturalne zajednice“.¹³⁴ Time je na neki način i definitivno određen pravac ka etnoteritorijalnom uređenju Bosne i Hercegovine, preuzet iz prethodnih mirovnih planova, a koji će se značajno reflektirati i na naredna dva velika mirovna prijedloga za Bosnu i Hercegovinu.

e. Plan Kontakt grupe

Do ljeta 1995. godine međunarodne aktere u upravljanju bosanskohercegovačkim konfliktom bilo je moguće podijeliti u dvije skupine. S jedne strane su bile Sjedinjene Američke Države i Njemačka, koje su se zalagale za uspostavu balansa snaga u Bosni i Hercegovini, dok su na drugoj strani Velika Britanija i Francuska, slično Rusiji, slijedile prosrpsku politiku. (Eisermann, 1995: 29). Uzimajući u obzir ovakve podjele unutar ključnih zemalja zapadne hemisfere bilo je neophodno pronaći neku mogućnost sprovođenja efektivne i konsenzusne politike. Tako je nastala Kontakt grupa (SAD, Velika Britanija, Francuska, Njemačka i Rusija) koja je trebala da doprinese koordiniranom djelovanju velikih sila. Njezina uspostava je pozdravljena i od strane SAD, koje su na taj način uspjele da smanje broj učesnika u pregovorima i uspostave svoju dominirajuću poziciju, i od europskih zemalja

¹³² Ustav Federacije, dio 3 član 1 do 4. (http://www.parlamentfbih.gov.ba/bos/parlament/o_parlamentu/ustavfbih.html)

¹³³ Ustav Federacije, dio C član 1 do 4.

¹³⁴ Džihčić, Vedran, *Ethnopolitik in Bosnien-Herzegowina: Staat und Gesellschaft in der Krise*, Nomos, Baden – Baden, 2009, str. 160.

učesnica, koje su na taj način željele veće pravo glasa u mirovnim pregovorima nakon samostalnog djelovanja SAD-a u uspostavi Federacije BiH.

Ubrzo nakon osnivanja Kontakt grupa je počela sa razradom „novog“ mirovnog plana. I ovaj mirovni plan je imao sekvencijalni pristup: pregovaračkim stranama je 5. juna 1994. godine prvo ponuđena mapa koja je kao i u prethodnim mirovnim planovima bila zasnovan na principu etničkih podjela. Plan je predviđao teritorijalnu podjelu BiH na srpski dio (48 posto teritorije), Federaciju BiH (49 posto teritorije) i distrikt Sarajevo pod nadzorom UN-a (3 posto teritorije) a zasnovan je na principu „uzmi ili ostavi“, dakle bez mogućnosti pregovaranja.¹³⁵

Tek nakon usvajanja sporazuma o teritorijalnom uređenju Bosne i Hercegovine, Kontakt grupa je bila spremna ponuditi prijedlog za ustavna rješenja. Geopolitika je ipak, kao i u prethodnim sporazumima, pokazala da je važan faktor te su ustavna rješenja ostala u formi preliminarnog prijedloga jer srpski pregovarači nisu prihvatili mape. Mape su uslovno prihvatili i bosanskohercegovački/federalni¹³⁶ predstavnici a Izetbegović je izjavio da je odgovorio „... sa da, jer će ga Srbi odbiti“.¹³⁷

Srpska delegacija je odbacila mape navodeći kao razlog da prema teritorijalnoj podjeli većina rudnika i rudnih bogatstava pripada „Federaciji“, te da se „Republici Srpskoj“ oduzima značajan dio elektroenergetskih resursa koje kontrolira. Kao značajan razlog navedena je i fragmentacija „Republike Srpske“ na tri saobraćajno nepovezana dijela.¹³⁸

U pogledu ustavnih rješenja Kontakt grupa je predviđala uređenje Bosne i Hercegovine na principima dvoentitetske unije (bošnjačko-hrvatski i srpski entitet) koja bi naslijedila međunarodnopravni kontinuitet Bosne i Hercegovine i bila članica UN-a i drugih međunarodnih organizacija.

Izvršnu vlast unije trebalo je da čini Predsjedništvo sastavljeno od bošnjačkog, hrvatskog i srpskog člana, te Savjet ministara uređen po principu pariteta. U okviru sudske vlasti bilo je predviđeno formiranje suda unije čije članove bi imenovali članovi Predsjedništva. Svaki član Predsjedništva bi imenovao po jednog sudiju dok bi dva suca bila imenovana konsenzusom i ne bi morali biti građani unije. U slučaju nemogućnosti postizanja konsenzusa te suce bi imenovao predsjednik Međunarodnog suda pravde. Sud je trebao rješavati sporove između entiteta, entiteta i unije ili organa unije. Parlament unije trebao se sastojati od bošnjačkog, srpskog i hrvatskog kluba zastupnika, a za pozitivnu odluku bila bi potrebna prosta većina iz svakog od klubova.

Iako su prema ovom prijedlogu postojala pomenuta izvršna, zakonodavna i sudska vlast, iz sporazuma nije bilo vidljivo koje će nadležnosti vlast unije imati, odnosno, koje su to nadležnosti koje joj omogućuju da funkcioniра kao članica UN-a i drugih međunarodnih organizacija kako je definirano tačkom 2 prijedloga.

¹³⁵ „Uzmi ili ostavi“, *Oslobođenje*, 27. maj 1994. godine, str. 1.

¹³⁶ Iako su delegacije Hrvata i Bošnjaka dolazile skoro uvijek odvojeno na pregovore tretirane su kao jedna delegacija.

¹³⁷ „Nećemo odbaciti plan“, *Oslobođenje*, 7. juli 1994. godine, str. 1.

¹³⁸ Ovi razlozi su navedeni u dokumentu Ministarstva informacija „Republike Srpske“ pod naslovom „Zašto ne možemo prihvatiti mapu koju je ponudila 'Kontakt grupa'“ (vidi: Koljević, op. cit., str. 622-624.).

Entiteti su trebali imati sve „ostale“ funkcije. Obzirom na nejasnoću oko nadležnosti centralnih organa unije termin „ostale“ moga se dosta široko tumačiti.

Međutim, Izetbegovićevo prihvatanje sporazuma zbog očekivanja srpskog *ne* i srpsko odbijanje iz resursno-teritorijalnih razloga, dovelo je do toga da ovaj prijedlog ustavnih rješenja ne bude uopće razmatran, a medijski je proglašen „mrtvim“, dok je sama Kontakt grupa tretirana kao nešto što će za „nekoliko sedmica“ pasti u zaborav.¹³⁹

f. Daytonski sporazum

Konsekvenca trogodišnjeg nizanja neuspjeha u rješavanju bosanskohercegovačkog konflikta za međunarodnu zajednicu bilo je potpuno gubljenje autoriteta, a posebno među srpskim snagama u BiH, koje su u maju 1995. godine kao taoce uzeli 370 pripadnika Plavih šljemova držeći ih na strateški važnim mjestima radi sprečavanja zapriječenih vazdušnih udara NATO-a.

Tek zauzimanje zaštićene zone Srebrenica i genocid nad civilnim stanovništvom koji je napravila srpska vojska u julu 1995. godine navelo je zapadne sile da konkretno razmisle o mogućnosti ograničene vojne intervencije. Američka administracija je zaključila da bi bilo neophodno, čak i unilateralno, okončati bosanskohercegovački sukob. Razlozi takvog zaključka nisu ležali samo u osvajanju Srebrenice i masovnim ubistvima civilnog stanovništva već i predstojećim izborima u Sjedinjenim Državama. Naime, Clinton je znao da, ukoliko želi novi mandat, mora učiniti sve da Bosna i Hercegovina ne postane ključna tema izborne kampanje. Osim toga najava povlačenja UNROFOR-a, što je moglo izazvati novu krizu i oslabiti ionako ugroženu vjerodostojnost Ujedinjenih nacija, opasnost da bosanski konflikt ugrozi snagu NATO-a i u konačnici odluka Kongresa o ukidanju embarga na naoružanje bosanskoj vladi, uprkos predsjedničkog veta, primorale su Clintonovu administraciju da reagira.

Prisiljena na promjenu strategije prema bosanskom konfliktu američka administracija je izradila takozvanu „Endgame strategy“. Njezin tvorac, savjetnik predsjednika za nacionalnu sigurnost Anthony Lake je u vidu imao očuvanje bosanskohercegovačke države u granicama koje je predvidjela karta Kontakt grupe uz njeno istovremeno revidiranje i pojednostavljivanje kako bi se izbjegle „neodržive enklave..., komplikovani koridori“.¹⁴⁰ Pošto se, ipak, htjelo ostati pri politici neupotrebljavanja vlastitih kopnenih snaga, bilo je neophodno pružiti pomoć bosanskoj vojsci kako bi se uspostavio balans vojnih snaga na terenu. Također je trebalo pokrenuti novu diplomatsku inicijativu koja bi uključivala direktne pregovore sa Slobodanom Miloševićem, isključujući vođe bosanskih Srba Radovana Karadžića i Ratka Mladića.

Strategija je predviđala i izradu plana razvoja Ustava jedinstvene Bosne i Hercegovine, ukidanje sankcija SR Jugoslaviji i početak regionalnih ekonomskih integracija. (Daalder, 2000: 112-113) Ipak se prije svega razmišljalo o vojnoj opciji zaustavljanja sukoba ukoliko dođe do povlačenja UNPROFOR-a. Sjedinjene Države su pripremile i različite opcije ukoliko neka od strana odbije pregovarati. Prva opcija se odnosila na mogućnost da srpska strana odbije pregovore i podrazumijevala je ukidanje embarga na oružje bosanskoj armiji i podršku

¹³⁹ „Stajanje u mjestu“, *Oslobođenje*, 4. juli 1994. godine, str. 3.

¹⁴⁰ Eiserman, Daniel, *Der lange Weg nach Dayton. Die westliche Politik und der Krieg im ehemaligen Jugoslawien 1991 bis 1995*, Nomos, Baden – Baden, 2000, str. 332.

posredstvom NATO-vih vazdušnih udara na srpske položaje (*lift and strike*). U slučaju odbijanja pregovora od strane bosanske vlade, Sjedinjene Države su se opredijelile da ukinu embargo na oružje bosanskoj armiji bez pružanja bilo kakve dalje podrške (*lift and leave*). Kako ističe Ivo H. Daalder, uspjeh američke inicijative u Europi bio je vidljiv jer su europski saveznici bili zahvalni za ovakvu inicijativu iako se nisu slagali sa svim njenim dijelovima. Time je postalo jasno da su za rješavanje akutnih promjena u Europi i dalje potrebne SAD te da je Zajednička vanjska i sigurnosna politika EU i dalje u povojima i ne pruža mogućnost aktivnog rješavanja konflikta.

Američka administracija je za realizaciju „Endgame strategy“ izabrala iskusnog američkog diplomatu Richarda Holbrookea, imenujući ga za specijalnog američkog izaslanika za Bosnu i Hercegovinu.

Holbrooke je, kao i ostatak američke administracije, razumio potrebu za promjenom strateške situacije u Bosni i Hercegovini kako bi njegova misija uspjela. Do promjene strateške situacije je došlo ali ona nije bila rezultat američke pregovaračke sposobnosti već je proizašla iz tri ključna događaja koja su se desila u tom periodu. Najprije su hrvatske a kasnije i bosanske snage pokrenule ofanzivu koja je potom prerasla u zajedničku operaciju protiv srpske vojske utičući na taj način na srpsku opredijeljenost za pregovaranjem. Osim toga, pod utjecajem patrijarha Srpske pravoslavne crkve Pavla rukovodstvo bosanskih Srba je pristalo da ih Slobodan Milošević zastupa u mirovnim pregovorima.¹⁴¹ Treći događaj koji je opredijelio Sjedinjene Države da brže reagiraju kako nova inicijativa ne bi već u samom početku izgubila na ozbiljnosti, bio je ponovni masakr u centru Sarajeva, 28. augusta 1995. godine, u kojem je ubijeno 38 a ranjeno veliki broj civila.¹⁴²

Sjedinjene Države su bile odlučne da poduzmu brzu akciju kako nova inicijativa ne bi već na samom početku izgubila ozbiljnost, kako je to bio slučaj sa svim prethodnim inicijativama. NATO je pozvan da oštro reagira i prepušteno mu je, uz odobrenje UN–a, da samostalno donosi odluke o poduzimanju vazdušnih udara. Pojednostavljenom procedurom odobreni su vazdušni napadi, te je u ranim jutarnjim satima 30. augusta otpočela operacija *Deliberate Force* („Promišljena snaga“).

Po prvi put se činilo da strategija nove „kombinirane vojne diplomatije“¹⁴³ pokazuje uspjeh tako da su vazdušni napadi prekinuti već 1. septembra. Razgovori između sukobljenih strana su bili neuspješni jer su srpske snage bile nedosljedne u povlačenju artiljerije oko Sarajeva, što je naložio NATO. Mada je došlo do novog poziva na zračne udare pokazalo se da je njihovo ponovno aktiviranje veoma teško. Tek kada je NATO zanemario mišljenje komandujućeg UNPF–a (United Nations Peace Forces) generala Janviera i ponovno poduzeo zračne udare postalo je jasno da su Sjedinjene Države u potpunosti preuzele pravo odlučivanja i stavile mišljenje UN–a postrani.¹⁴⁴

„Madelein Albright naglasila je kako se SAD mora odlučno postaviti prema svojim saveznicima, gotovo ih staviti pred *fait accompli*. 'Moramo im reći kako tu više nema priče – to je to', rekla je veleposlanica pri UN–u. Složivši se, Predsjednik je svojim savjetnicima rekao

¹⁴¹ Chollet, Derek, *Tajna povijest Daytona*, Golden marketing, Zagreb, 2007, str. 137.

¹⁴² Daalder, Ivo, *Getting to Dayton: the Making of America's Bosnia policy*, Brookings Institution Press, Washington, 2000, str. 119.

¹⁴³ Eisermann, op. cit., str. 338.

¹⁴⁴ Ibid., str. 339.

da 'moraju pritisnuti Ujedinjeno Kraljevstvo i Francuze da pođu našim smjerom. Ne mogu se više tako našutavati sa SAD–om'".¹⁴⁵

Američkoj odlučnosti pomogla je i promjena geostrateške situacije na bosanskom ratištu nakon što je hrvatska vojska u augustu oslobodila područje tzv. Republike Srpske Krajine, a onda u zajedničkoj ofanzivi sa bosanskom armijom oslobodila značajan teritorij koji je bio okupiran od strane srpskih snaga. Oslabljeni usljed gubitka teritorije i sve slabijeg borbenog morala, srpska strana se pokazala spremnom napraviti određene ustupke. Tako su uspjesi bosansko-hrvatske ofanzive i NATO-vi zračni udari najprije doveli do povlačenja teškog naoružanja agresorskih snaga oko Sarajeva. Uprkos svim naznakama skorog mirovnog rješenja nedostajao je odlučujući preduvjet, kraj borbi. Stoga se NATO odlučio da preciznim i selektivnim vazдушnim udarima okonča borbe i prisili srpsku stranu na šezdesetodnevno primirje.¹⁴⁶

Primirje je postavilo osnov za realizaciju temeljitih mirovnih pregovora a situacija na terenu je nagnala srpsku stranu na pregovore. Sjedinjene Države su odlučile da ponovno aktiviraju Kontakt grupu i tako, barem simbolički, daju udio svojim europskim partnerima i Rusiji u okončanju rata u Bosni i Hercegovini.

Ipak već izborom mjesta konferencije (Dayton, Ohio) SAD su jasno stavile do znanja ko će dominirati pregovorima te potvrdile odlučnost za konkretno učešće u civilnoj i vojnoj implementaciji mogućeg mirovnog rješenja.

U pripremi konferencije održani su dogovori između velikih sila koji su trebali predstavljati temelje konferencije. Ujedinjene nacije su zauzele pasivan stav u provođenju mirovnog sporazuma tako da je dogovoreno stvaranje multinacionalnih mirovnih snaga pod komandom NATO–a. Pošto su ove snage, radi svog legitimiteta, trebale dobiti mandat UN–a odnosno potvrdu Vijeća sigurnosti, pojavio se problem sa Rusijom. Naime, Rusija nije bila voljna dopustiti da njene snage u Bosni i Hercegovini budu pod komandom NATO–a. Problem je bio riješen davanjem posebnog statusa ruskom kontingentu mirovnih trupa tako da je put za stvaranje IFOR–a (*Implementation Forces*) bio slobodan.

Kako ne bi ništa prepustili slučaju, američki pregovarački tim kojeg je vodio Richard Holbrooke je zahtijevao da predsjednici Hrvatske, Srbije i Bosne i Hercegovine dođu na pregovore sa punim ovlaštenjima da potpiše sporazum bez traženja saglasnosti parlamenta, da ostanu na pregovorima do postizanja sporazuma bez prijetnji da će ih napustiti te da ne daju izjave medijima.¹⁴⁷

Daljnji tok konferencije je pokazao dominantnu poziciju SAD koja je bila ojačana i neslaganjima unutar EU, te je pregovarač Europske unije Carl Bildt bio više zauzet usaglašavanjem stavova između Britanije, Francuske i Njemačke nego stvarnim pregovaranjem. Unutar Kontakt grupe, također, bili su dominantni Amerikanci. Sjedinjene Države su informirale druge delegacije o odlukama ali ih nisu konsultirale pri donošenju istih jasno pokazujući da je nastupilo vrijeme američkog isijavanja moći.

¹⁴⁵ Chollet, op. cit. str. 56.

¹⁴⁶ Eisermann, op. cit. str. 346.

¹⁴⁷ Kovačević, op. cit., str. 161.

“SAD su pregovarale sa 'stranama', a uloga Kontakt grupe se svela na međusobno razmatranje delova aneksa budućeg mirovnog sporazuma, koji su onda predavani delegacijama sukobljenih strana”.¹⁴⁸

Centralna tema pregovora bilo je, naravno, rješavanje kontroverznih teritorijalnih pitanja. Granice koje su postignute na kraju pregovora ličile su, uz pojedine iznimke, onima koje je predviđala karta Kontakt grupe, kao i vojnom stanju na terenu. Konačni sporazum parafiran je 21. novembra 1995. u Daytonu, a potpisan 14. decembra u Parizu.

Preovladavajuće tumačenje da je srpska javnost Sporazum doživjela kao „grobnicu“, a da ga je federalna javnost (većinom Bošnjaci i Hrvati) dočekala sa oduševljenjem ne može naći uporište u analizi ključnih štampanih medija iz tog perioda. Izveštaji su reflektovali nezadovoljstvo posavskih Hrvata sa idejom o ostanku njihovih domova na teritoriji koja je bila pod upravom Republike Srpske¹⁴⁹, ali i protivljenje „hercegovačkih Hrvata“ konačnom ukidanju „Herceg-Bosne”.¹⁵⁰ *Oslobođenje* je Daytonski ugovor okarakteriziralo kao „objavu kraja sadašnje Republike Bosne i Hercegovine“, te najavilo neizvjesnost „uspostave Bosne i Hercegovine na novim osnovama“ pitajući da li je Dayton zapravo „paraf o njenoj diobi”.¹⁵¹ Općenito se medijska ocjena Sporazuma od strane „federalne javnosti“ mogla sumirati kao okončanje rata i potvrda nove geografije proizvedene primjenom organiziranog oružanog nasilja protiv Bosne i Hercegovine.¹⁵²

Glas srpski koji je precizno oslikavao odnos političke i opće javnosti u Republici Srpskoj prema Daytonskom sporazumu je u svojem prezentiranju ugovora kretao iz perspektive okončanja „nametnutog rata“. Rat je trebao da sačuva „srpsku državu“, koja se prema tvrdnjama Radovana Karadžića dobija u Daytonu¹⁵³ iako se neće ostvariti „svi ciljevi“, među kojima tadašnji predsjednik RS-a posebno ističe „spajanje sa Srbijom ili Jugoslavijom“,¹⁵⁴ što će neki kritičare navesti da Sporazum označe kao „srpski poraz”.¹⁵⁵

Šta su pak ključni političko-ustavni sadržaji „sporazuma punog nesporazuma“ kako će ga dva dana prije parafiranja titulirati sarajevsko *Oslobođenje*¹⁵⁶, a na temelju kojih se i danas konstruiraju diskursi o „mogućnosti“ i/ili „nemogućnosti“ Bosne i Hercegovine?

Najznačajniji dio Sporazuma u pogledu uređenja države je Aneks 4 koji je ujedno Ustav Bosne i Hercegovine.

¹⁴⁸ Kovačević, op. cit., str. 161.

¹⁴⁹ Uslijedila je ostavka predsjednika Federacije BiH Krešimira Zubaka. Vidi: „Ni poslušnik ni izdajnik“, *Oslobođenje*, 19. novembra 1995. godine, str. 3; „Velika trgovina“, *Oslobođenje*, 19. novembra 1995. godine, str. 5.

¹⁵⁰ „Pobuna Hercegovaca“, *Oslobođenje*, 21. novembar 1995. godine, str. 2.

¹⁵¹ „Mir i suze“, *Oslobođenje*, 22. novembar 1995. godine; „Nada i neizvjesnost“, *Oslobođenje*, 22. novembar 1995. godine, str. 4.; „Iznuđeni paraf“, *Oslobođenje*, 23. novembar 1995. godine, str. 1.

¹⁵² Vidi izjave političkih lidera (Stjepan Kljujić, Nijaz Duraković, Zlatko Lagumdžija...) u tekstu „Nada i neizvjesnost“, *Oslobođenje*, 22. novembar 1995. godine, str.4., te stavove pripadnika Armije Bosne i Hercegovine u tekstu „I kasno, i na vrijeme“, *Oslobođenje*, 22. novembar 1995. godine, str. 5.

¹⁵³ „Stasali sa državom“, *Glas srpski*, 20. novembar 1995. godine, str. 1.

¹⁵⁴ Ibid.

¹⁵⁵ Vidi sjajnu analizu Denise Kostovicove o percepciji granica i prezentacije Republike Srpske kao države od strane bosanskih Srba nakon Daytonu: Kostovicova, Denisa, *Republika Srpska and its Boundaries in Bosnian Serb Geographical Narratives in the Post – Dayton Period*, *Spac and Polity*, 8 (3), 2004, str. 267-287.

¹⁵⁶ „Sporazum pun nesporazuma“, *Oslobođenje*, 19. novembar 1995. godine, str. 1.

Mi ćemo kratko analizirati ključne (etnoteritorijalne) odredbe ustave Federacije Bosne i Hercegovine i (u tom periodu takozvane) Republike Srpske. Oni su doneseni prije Daytonskog ustava i po našem mišljenju uveliko su odredili i novi bosanskohercegovački ustav.

Ustav Republike Srpske donesen je već 28. februara 1992. godine na „Skupštini srpskog naroda“, a nova teritorijalna tvorevina na području Bosne i Hercegovine je proglašena državom srpskog naroda i svih njenih građana. Teritorij RS je prema tom aktu obuhvatao „... područja autonomnih oblasti, opština i drugih srpskih etničkih cjelina uključujući i područja na kojima je nad srpskim narodom u Drugom svjetskom ratu izvršen zločin genocida.“¹⁵⁷

Ovim ustavnim odredbama prednost u ostvarivanju ustavom zagwarantiranih prava data je isključivo jednoj etničkoj skupini, tj., stvoren je okvir za sistemsku „... diskriminaciju onih koji ne pripadaju srpskom narodu...“ te politiku etničkog čišćenja tokom rata protiv Bosne i Hercegovine i dugotrajnu i generalno uspješnu borbu „... za očuvanje rezultata 'etničkog čišćenja'...“¹⁵⁸ u postratnom periodu.

S druge strane, Ustav Federacije BiH kreiran je i donešen u okviru Bečkih mirovnih pregovora proizašlih iz Washingtonskog sporazuma. Proglasila je Ustavotvorna skupština 30. marta 1994. godine. Diskriminirajuće odredbe sadržavao je već i sam Ustavni zakon navodeći da ustavotvornu skupštinu čine delegati bošnjačkog i hrvatskog naroda, čime su svi ostali građani diskvalificirani iz procesa formiranja i obnašanja vlasti u Federaciji BiH.¹⁵⁹ Shodno tome se Federacija i definirala kao entitet hrvatskog i bošnjačkog naroda :

“Bošnjaci i Hrvati kao konstitutivni narodi, zajedno sa ostalima, i građani Republike Bosne i Hercegovine, ostvarujući svoja suverena prava, preoblikuju unutrašnju strukturu teritorija sa većinskim bošnjačkim i hrvatskim stanovništvom u Republici Bosni i Hercegovini u Federaciju Bosne i Hercegovine koja se sastoji od federalnih jedinica sa jednakim pravima i odgovornostima”. (Član 1, § 1 Ustava FBiH)

Tako smo prije Daytonskog mirovnog sporazuma na području Bosne i Hercegovine pored suverene i nezavisne Republike BiH imali dvije političke tvorevine bez međunarodnopravnog subjektiviteta sa potpuno različitim uređenjima i primatom etničkih kolektiviteta u odnosu na pojedinca. S jedne strane, imali smo unitarnu „Republiku Srpsku“ a s druge strane Federaciju sa tri nivoa vlasti (općinski, kantonalni i federalni) i elementima konsocijacijske demokratije.

Stoga je, uzimajući u obzir pregovarače koji su učestvovali u njegovom kreiranju i prethodno opisano situaciju, potpuno očekivano, Aneks 4 (Ustav BiH, u daljem tekstu Daytonski ustav ili Dayton) objedinio sve loše elemente postojećih ustavnih rješenja na teritoriji Bosne i Hercegovine, inkorporirajući u sebe na taj način geopolitiku rata kao mirovno rješenje.

Aneks 4 definirao je novu institucionalnu arhitekturu „demokratske države“ sa dva entiteta, Federacijom BiH i Republikom Srpskom, kao njezinim sastavnim dijelovima, čime je, da parafraziramo čuvenog njemačkog geografa Karla Rittera, geografija nasilja postala tekuća budućnost (post)daytonske Bosne i Hercegovine.

¹⁵⁷ Šarčević, Edin, *Ustav i politika: kritika etničkih ustava i postrepubličkih ustavotvorstava u Bosni i Hercegovini*, VKBI, Sarajevo, 1997. godine, str. 35.

¹⁵⁸ International Crisis Group, *The Continuing Challenge of Refugee Return in Bosnia and Herzegovina*, Europe Report No. 137, 13. decembar 2002, str. 2. (Dostupno na <http://www.crisisgroup.org/home>)

¹⁵⁹ Šarčević, op. cit.

Bošnjaci, Hrvati i Srbi su ustavom definirani kao konstitutivni narodi dok su stanovnici Bosne i Hercegovine koji ne pripadaju ili se ne osjećaju pripadnicima triju etničkih grupa podvedeni pod kategoriju ostali. Građani se spominju samo u preambuli Ustava, te im je tako osporena mogućnost da participiraju u novouspostavljenom sistemu podjele vlasti (*power sharing*) u daytonskoj Bosni i Hercegovini.

Shodno tome, Šarčević ističe da Dejtonski ustav odlikuje osobit „... tip autoritarizma koji etničke interese stavlja iznad svih drugih i iz državne vlasti isključuje čitavu skalu različitih interesa, koji ne polaze od etnikuma, ali predstavljaju isto tako legitimne razloge političkog udruživanja... Svi oni ,međutim, ostaju izvan interesa ovih neuobičajenih ustavotvoraca.“¹⁶⁰

Bosna i Hercegovina je Daytonskim mirovnim sporazumom definirana kao demokratska država unutar koje egzistiraju dva entiteta i tri konstitutivna naroda, Srbi, Bošnjaci i Hrvati, zadovoljavajući svojim institucionalnim uređenjem ratne razmirice “... na račun efektne državnosti”, dok su nadležnosti države svedene na minimum kako bi se uopće moglo govoriti o državi.¹⁶¹

Prema članu III § 1 Ustava, institucijama Bosne i Hercegovine date su nadležnosti u oblasti: vanjska politika, vanjskotrgovinska politika, carinska politika, monetarna politika, finansiranje institucija i međunarodnih obaveza Bosne i Hercegovine, politika i regulisanje pitanja imigracije, izbjeglica i azila, provođenje međunarodnih i međuentitetskih krivičnihopravnih propisa, uključujući i odnose sa interpolom, uspostavljanje i funkcionisanje zajedničkih i međunarodnih komunikacijskih sredstava, regulisanje međuentitetskog transporta i kontrola vazdušnog saobraćaja.

Sve ostale „vladine funkcije i moći“ prepuštene su entitetima kojima je data i ovlast stupanja u posebne para-elne odnose sa dvjema susjednim državama, garantima Sporazuma, Saveznom Republikom Jugoslavijom (to je pravo naslijedila Srbija nakon disolucije SRJ) i Republikom Hrvatskom. Stvoren je i paradoks dvojnog državljanstva unutar jedne države tako što je utvrđeno da „postoji državljanstvo Bosne i Hercegovine, koje reguliše Parlamentarna skupština, i državljanstvo svakog entiteta koje regulišu sami entiteti“ (Ustav BiH, član I, § 7)

Osim situiranja najvećeg dijela ovlasti pod okrilje entiteta definiranih u diskriminatornim etničkim kategorijama Ustav je model „etničke kontrole nad političkom vlasti“ preslikao i na institucije države garantirajući njihovu konstituciju na tripartitnoj osnovi.

Time su ključne državne institucije ustanovljene u Daytonu: Predsjedništvo, Vijeće ministara i Parlamentarna skupština, postale refleksija etniciteta kao glavnog izvora moći i u kombinaciji sa širokim ovlastima entiteta ključna prepreka unutaršnjeg institucionalnog redizajniranja države.

Pored navedenih institucija Aneks 4 je ustanovio Centralnu banku, Ustavni sud i Stalni vojni komitet kao koordinaciono tijelo za oružane snage u Bosni i Hercegovini (Ustav BiH, član V, § 5).

Dakle, Dejtonski ustav predstavlja srednji put između podjele države i podjele vlasti u kojem je sadržan klasični konsocijacijski aranžman između konstitutivnih naroda.

¹⁶⁰ Šarčević, op. cit., str. 55.

¹⁶¹ Hartwig, *Opinion on the Draft Amendments to the Constitution of Bosnia and Herzegovina*, Konrad Adenauer Stiftung, Sarajevo, 2007, str. 2.

Pored mnoštva „... konsocijacijskih pravila i normi...“ koje je međunarodna zajednica inkorporirala u Ustav slijedeći teorijske nalaze o konsocijativnoj demokraciji kao ključu za akomodaciju konflikata i demokratizaciju postratnih višetničkih zajednica upotrijebljena je i široka lepeza „... institucionalnih tehnologija za upravljanje podijeljenim društvima...“.¹⁶²

Konsocijacija se može definirati kao „... vladavina kartela elita dizajnirana da transformira demokratiju fragmentacijske političke kulture u stabilnu demokratiju“.¹⁶³ Odnosno, prema O'Learyjevoj definiciji ona podrazumijeva:

„... državu ili region u okviru kojeg koegzistiraju dvije ili više kulturnih ili etničkih ili nacionalnih zajednica bez institucionalne superiornosti jedne od njih, i u okviru koje relevantne zajednice politički surađuju putem samouprave i podijeljene vlasti. Stoga konsocijacija uključuje upravljanje kolektivnim razlikama pod pretpostavkom jednakosti među konsocijacijskim partnerima; ona uključuje i elemente autonomije (samoupravu za svaku zajednicu) i integracije (zajedničku vladu svih zajednica)“.¹⁶⁴

Konsocijacijsku demokraciju u podijeljenim društvima možemo identificirati na temelju četiri ključne karakteristike. Radi se o velikoj koaliciji, uzajamnom vetu, proporcionalnosti i segmentalnoj autonomiji.¹⁶⁵

U Daytonskom ustavu su prepoznatljivi svi ovi elementi. Naime, članom 5 je definiran direktan zahtjev za formiranje velike koalicije u tročlanom Predsjedništvu, koje mogu sačinjavati isključivo predstavnici konstitutivnih naroda, a čije se predsjedavajući rotira svakih osam mjeseci. Osim toga, srpski član Predsjedništva može biti biran samo iz Republike Srpske, a hrvatski i bošnjački sa teritorije Federacije BiH. Ova vrsta etničke i teritorijalne „ukorijenjenosti“ određuje članove Predsjedništva kao predstavnika svoje etničke grupe, a ne države. Indirektno, formiranje velike koalicije imamo i u Vijeću ministara iako se kvota zasniva na entitetskoj, a ne etničkoj pripadnosti, rezultat je da su, u pravilu, dvije trećine ministara iz Federacije Hrvati i Bošnjaci, dok su iz Republike Srpske ministri srpske nacionalnosti.

Uzajamni veto je definiran u članu 4 § 3 (e) shodno kojem svaka odluka koju predloži Zastupnički dom državnog parlamenta „... može biti proglašena destruktivnom po vitalni interes bošnjačkog, hrvatskog ili srpskog naroda većinom glasova iz redova bošnjačkih, hrvatskih ili srpskih delegata... Takva predložena odluka moraće biti odobrena u Domu naroda od strane većine bošnjačkih, hrvatskih i srpskih delegata koji su prisutni i glasaju.“ Princip uzajamnog veta definiran je i unutar Predsjedništva BiH na način da svaki član kolektivnog šefa države može „... proglasiti predsjedničku odluku destruktivnom po vitalni interes entiteta iz kojeg je on izabran“.¹⁶⁶

Proporcionalnost se ogleda o načinu izbora zastupnika u oba doma Parlamenta Bosne i Hercegovine te imenovanju ministara u Vijeće ministara (državnu vladu). Tako se sve navedene institucije sastoje od dvije trećine predstavnika iz Federacije BiH i jedne trećine

¹⁶² Bose, Sumantra, *Bosnia after Dayton. Nationalist Partition and International Intervention*, Hurst & Company, London, 2002, str. 205-216.

¹⁶³ Lijphart Arend, *Thinking about Democracy. Power sharing and majority rule in theory and practice*, Routledge, London/New York, 2008, str. 31.

¹⁶⁴ Kerr, Michael i O'Leary, Brendan, *Imposing Power sharing. Conflict and Coexistence in Northern Ireland and Lebanon*, Irish Academic Press, Dublin, 2006, str. 26.

¹⁶⁵ Uporedi Lijphart, op. cit.

¹⁶⁶ Dejtonski mirovni sporazum, Službeni list, Sarajevo, 1999, str. 56.

predstavnik iz Republike Srpske, a za Dom naroda je striktno određeno da ga sačinjava po pet Hrvata i Bošnjaka iz Federacije te pet Srba iz Republike Srpske.

I na kraju, segmentalna autonomija je jasno definirana dvoentitetskom podjelom države shodno članu 1. § 3 i članu 3 § 2 koji definira nadležnosti entiteta.

Dakle, očigledno je da su kroz konsocijacijsku paradigmu u Daytonskom ustavu etnički interesi transformirani u institucionalne, odnosno, da je došlo do „institucionaliziranja etničnosti“¹⁶⁷. Međutim, takav institucionalni aranžman instaliran od strane međunarodne zajednice u proteklih sedamnaest godina nije se pokazao kao adekvatan u odgovoru na kanaliziranju političkog natjecanja etnonacionalističkih stranaka u pravcu uspostave funkcionalnih institucija i de facto suvereniteta države.

ZAKLJUČAK

Ponuđena političko-ustavna rješenja u okviru analiziranih mirovnih sporazuma za Bosnu i Hercegovinu suštinski predstavljaju refleksiju mišljenja međunarodnih aktera podržanu velikodržavnim nacionalnim imaginacijama da je jedino realističko rješenje za BiH podjela u kojoj će teritorijalne cjeline reflektirati etničku većinu stanovništva koja tu žive. Iz tog su proizlazili sporazumi, izuzimajući Vance-Owenov, rađeni na matrici da etničko razdvajanje ne garantira ali omogućuje mir.

Paralelno sa podvojenim pogledom na budućnost Bosne i Hercegovine između moguće (čitaj jedinstvene) i nemoguće (čitaj podijeljene) države su kreirani i medijski diskursi o političko-ustavnim rješenjima. Sarajevsko *Oslobođenje* je imalo kontinuitet diskursu kojega možemo označiti kao diskurs *mogućnosti*. U toj medijskoj prezentaciji Sporazumi su promatrani iz perspektive promocije rješenja koja potvrđuju ostanak Bosne i Hercegovine kao jedinstvene države „slobodoumni građana“, dok su mape kritikovane kao „uzrok“ a ne „rješenje tragedije“.¹⁶⁸ Lisabonski sporazum je u komentarima tretiran kao etničko–biološki determinizam, te marginaliziran u izvještajima izrazito prosuverenitetskom pozicijom lista. Vance–Owenov mirovni prijedlog vrijednosno neutralno tretiran u *Oslobođenju*, dok je *Glas srpske* u svojim izvještajima razmatrao sporazum kao oduzimanje srpske teritorije, te su manje razmatrana političko–ustavna rješenja, a više geopolitičke dimenzije mapiranja tada već 70 posto teritorije koje su kontrolisale snage „Republike Srpske“. Medijski tretman sporazuma Owen-Stoltenberg je bio adekvatan odnosu ponuđenih rješenja i očekivanja ciljanih javnosti analiziranih štampanih medija. Sporazum koji je previđao unijsko rješenje za Bosnu i Hercegovinu sa mogućnošću referenduma o otcjepljenju je u *Glasi srpske* nailazio na odobravanje koje se odražavalo ne toliko jasno kroz pozitivne naslove o sporazumu koliko kroz insistiranje da „muslimani“ ne žele da prihvate bosanskohercegovačku realnost. S druge strane, *Oslobođenje* je bilo nenaklonjeno ovim rješenjima i sve učestalije je u komentarima implicitno i eksplicitno kritikovalo referendumsku mogućnost¹⁶⁹ i tražilo jasniju državnu politiku.¹⁷⁰ Kontinuitet medijskog diskursa *mogućnosti* i *nemogućnosti* nastavlja se do

¹⁶⁷ Bieber, Florian, *Institucionaliziranje etničnosti: postignuća i neuspjesi nakon ratova u Bosni i Hercegovini, Kosovu i Makeoniji*, Međunarodni forum Bosna, Sarajevo, 2004.

¹⁶⁸ „Ženeva pojma nema“, *Oslobođenje*, 28. januar 1993. godine, str. 2.

¹⁶⁹ „Referendum“, *Oslobođenje*, 19. septembar 1993. godine, str. 1; „Volja naroda“, *Oslobođenje*, 19. septembar 1993. godine, str. 2.

¹⁷⁰ „Razjasniti vlastiti politički stav“, *Oslobođenje*, 22. septembra 1993. godine, str. 4.

Daytonskog sporazuma kojeg će oba medija u periodu neposredno nakon potpisivanja mira izborom sagovornika okarakterisati *nepravедnim*.

Ako uzmemo u obzir kriterije eficientnosti, pravičnosti i stabilnosti koje smo diskutirali u uvodu ovoga teksta, možemo izvesti nekoliko zaključaka o ponuđenim mirovnim sporazumima.

Svi sporazumi su percipirani kao suboptimalni jer su ne samo unutrašnji i regionalni akteri sukoba smatrali da je moguće doći do boljeg sporazuma nego su i značajni međunarodni akteri poput Sjedinjenih Država tretirali sporazume kao ineficientne.

Ineficientnost sporazuma je povezivana sa kriterijem pravičnosti. Niti jedan od analiziranih sporazuma i u njima sadržanih političko-ustavnih rješenja za Bosnu i Hercegovinu nisu smatrani fer i nepristranim što je vidljivo iz naše analize.

Također, sporazumi su pokazivali manjak stabilnosti jer su polazeći od etnografskih mapa kao osnove za svoje kreiranje unaprijed ugrađivale jasne impulse za njihovo osporavanje i pokušaje rekreiranja teritorijalnih okvira ponuđenih u mapama ugovora. Već nakon Carrington–Cutileirovog plana počelo stvaranje nove etničke realnosti na terenu od strane SDS-ovih paravojnih formacija (kasnije vojske „Republike srpske“), a odbijanje Vance–Owenov plan je potaklo vojne snage „Herceg-Bosne“ da osvoje ostatke područja koja su im bila ponuđena tim sporazumom.

Element etničke separacije i korištenja etnografskih mapa države kao mjerila za njezino buduće uređenje je mirovne sporazume u startu transformiralo u geopolitičke pa su i naracije pregovarača išle u tom pravcu ispostavljajući kontinuirano nove teritorijalne zahtjeve pozivom na nepravdu učinjenu mapama koje nudi međunarodna zajednica.

Tačka kulminacije u pogledu postizanja mira, ali i oblika nekog konačnog političko–pravno–teritorijalnog uređenja Bosne i Hercegovine se desila u vrijeme plana Owen–Stoltenberg. Naime, tada se bosanskohercegovačka politika počela transformirati u bošnjačku politiku jer je Alija Izetbegović, kako smo već elaborirali, mirovni plan najprije ponudio na razmatranje „Svebošnjačkom saboru“ a onda republičkoj Skupštini. Iako odbijen taj plan je u osnovi bio uslovno prihvaćen jer je većina učesnika sabora i skupštinskih zastupnika podržalo plan uz uvjet povrata teritorije ciljajući pritom na teritorij na kojem su prije rata muslimani bili većina.

Taj „bošnjački signal“ prepoznale su Sjedinjene Države koje su odustale od javno zagovaranog principa o nedjeljivosti i nenagrađivanja agresivnog osvajanja teritorije, te vidjele novi politički prostor za konačni mirovni sporazum uz nužnost stvaranja novih okolnosti na terenu. Stoga na Washingtonski mirovni sporazum o stvaranju Federacije i Plan Kontakt grupe možemo gledati i iz te perspektive.

Ova dva sporazuma su suštinski bili *predpregovori* za Daytonski mirovni sporazum, u kojem je Holbrooke primijenio strategiju kreiranja podijeljene „jedinstvene“ Bosne i Hercegovine. U Sporazum je inkorporiran ustav koji je trebao imati evolutivni karakter i kroz političku suradnju stvarati funkcionalnu državu. Međutim, istovremeno je stvorio mogućnost da njegovo Slovo poništi integrativne elemente njegovog Duha i instrumentalizira tu neevolutivnu dimenziju slova sporazuma i čini ga neizvršivim.

Komparacija Dejtonskog sporazuma sa drugim političko-ustavnim rješenjima nije moguća jer niti jedna od predaytonskih solucija nije testirana u realnom prostoru i vremenu. Ipak, suštinski niti jedno od analiziranih mirovnih rješenja, a koja su predviđala oblik uređenja koji

nije konfederalni sa mogućnošću odcjepljenja, na političko–pravnom nivou nije garantiralo da država neće biti svedena na institucionalnu formu koja ne može da procesuirati i najpozitivnije društvene *inpute* u autoritativne *outpute*, niti uspostaviti horizontalni i vertikalni legitimitet države. A upravo je nedostatak unutrašnjeg priznanja od kraja 1995. godine problem sa kojim se kontinuirano suočava Bosna i Hercegovina.

KORIŠTENA LITERATURA:

a) Knjige i studije

- 1) Abazović, Dino et. al. Ethnic Mobilization in BiH, European Academy, Bolzano, 2007.
- 2) Anđelić, Neven, Bosna i Hercegovina između Tita i rata, Samizdat B92, Beograd, 2005.
- 3) Begić, Kasim, Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma, Sarajevo, Bosanska knjiga, 1997.
- 4) Bieber, Florian, Institucionaliziranje etničnosti: postignuća i neuspjesi nakon ratova u Bosni i Hercegovini, Kosovu i Makedoniji, Međunarodni forum Bosna, Sarajevo, 2004.
- 5) Bose, Sumantra, Bosnia after Dayton. Nationalist Partition and International Intervention, Hurst & Company, London, 2002.
- 6) Brecher, Michael i Jonathan Wilkenfeld, A Study of Crisis, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 2000.
- 7) Bugarel, Ksavije, Bosna: Anatomija rata, Fabrika knjige, Beograd.
- 8) Chollet, Derek, Tajna povijest Dayton, Golden marketing, Zagreb, 2007.
- 9) Daalder, Ivo, Getting to Dayton: the Making of America's Bosnia policy, Brookings Institution Press, Washington, 2000.
- 10) Džihić, Vedran, Ethnopolitik in Bosnien-Herzegowina: Staat und Gesellschaft in der Krise, Nomos, Baden – Baden, 2009.
- 11) Đapo, Fahrudin (pr.), Bosna i Hercegovina i Bošnjaci u politici i praksi dr. Franje Tuđmana, VKBI, Sarajevo, 1998.
- 12) Eiserman, Daniel, Der lange Weg nach Dayton. Die westliche Politik und der Krieg im ehemaligen Jugoslawien 1991 bis 1995, Nomos, Baden – Baden, 2000.
- 13) Filandra, Šaćir, Bošnjaci nakon socijalizma, BZK „Preporod“ i Synopsis, Sarajevo/Zagreb, 2012.
- 14) Glaurdić, Josip, Vrijeme Europe, MATE, Zagreb, 2011.
- 15) Hartwig, Opinion on the Draft Amendments to the Constitution of Bosnia and Herzegovina, Konrad Adenauer Stiftung, Sarajevo, 2007.
- 16) Hopmann, P. Terrence, Bargaining and Problem Solving. Two Perspectives on International Negotiations, u: Crocker A. Chester et al. (eds), Turbulent Peace, USIP, Washington, 2001.
- 17) Kaplan, Richard, Europa and the Recognition of New States in Yugoslavia, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
- 18) Kerr, Michael i O'Leary, Brendan, Imposing Power sharing. Conflict and Coexistence in Northern Ireland and Lebanon, Irish Academic Press, Dublin, 2006.
- 19) Koljević, Nikola, Stvaranje Republike Srpske, Dnevnik 1993 – 1995, knjiga prva, Službeni glasnik Republike Srpske i Službeni glasnik, Banja Luka/Beograd,
- 20) Kovačević, Živorad, Amerika i raspad Jugoslavije, Filip Višnjić, Beograd, 2007.

- 21) Kovačević, Živorad, Međunarodno pregovaranje, Filip Višnjić i Diplomatska akademija MSP SCG, Beograd, 2004.
- 22) Lijphart Arend, Thinking about Democracy. Power sharing and majority rule in theory and practice, Routledge, London/New York, 2008.
- 23) Ramsbotham, Oliver et al., Contemporary Conflict Resolution, Polity Press, Cambridge, 2011.
- 24) Stenogrami o podjeli Bosne, Dani/Feral Tribune, Sarajevo/Split, 2005.godina
- 25) Šarčević, Edin, Ustav i politika: kritika etničkih ustava i postrepubličkih ustavotvorstava u Bosni i Hercegovini, VKBI, Sarajevo, 1997.
- 26) Vudvord, Suzan, Balkanska tragedija, Filip Višnjić, Beograd, 1997.

b) Znanstveni i stručni članci

- 1) Atiyas Beriker Nimet, Mediating Regional Conflicts: Peace Efforts in Bosnia-Herzegovina, ANNALS, AAPS. Nr.542, November 1995
- 2) Beharrung und Alleingang: Das aussenpolitische Vermächtnis William Jefferson Clintons (na: http://www.bpb.de/publikationen/Y8I6Z8,1,0,Beharrung_und_Alleingang:_Das_auf_der_aussenpolitischen_Vermachtnis_William_Jefferson_Clinton.html)
- 3) Mrduljaš, Saša, Prvi međunarodni pokušaj unitarizacije BiH – Vance – Owenov plan, National Security and the Future, 2(10), 2009.

c) Medijski izvještaji

- 1) Kožul, Dejan "Velika Karadžićeva prevara", e – novine (dostupno na <http://www.e-novine.com/index.php?news=15488>)
- 2) "New Croatian communities in Bosnia-Herzegovina are "warning act"", BBC Summary of World Broadcasts, 21. novembar 1991.godine (LexisNexis Academic. Web. pristupljeno 25.05.2012)
- 3) „BOSNIAN CROATIAN DEMOCRATIC COMMUNITY MEETING; PARTY CHAIRMAN RESIGNS“, BBC Summary of World Broadcasts, 4. februar, 1992.godine (LexisNexis Academic. Web. pristupljeno 25.05.2012).
- 4) „CONFERENCE ON BOSNIA-HERCEGOVINA MAKES LITTLE PROGRESS TALKS TO CONTINUE“, BBC Summary of World Broadcasts, 17. februar 1992.godine) (LexisNexis Academic. Web. pristupljeno 25.05.2012).
- 5) Tanjug, 22.februar 1992.godine, BBC Summary of World Broadcast, 17.februar 1992.godine (LexisNexis Academic. Web. pristupljeno 24.05.2012).
- 6) „Lisabonski virus“, Oslobođenje, 27.februar 1992., str.2
- 7) „Za stolom i Evropa“, Oslobođenje, 27.februar 1992., str.1
- 8) „Osuda i podrška“, Oslobođenje, 28.februar, str.5.
- 9) „Jesu li brifinzi prethodili Lisabonu?!“, Oslobođenje, 27.februar 1992., str.5.
- 10) „Cutileirov plan: Izetbegović, Lasić i Karadžić sporazumjeli se o „rekonstrukciji“ BiH“, Večernji list, 24.februar 1992.godine
- 11) Oslobođenje, 19.mart 1992.godine, str.1.
- 12) „Svako ima svoju krajinu“, Oslobođenje, 27.februar 1992.godine, str.4.
- 13) „Osporavanje rezultata referenduma“, Oslobođenje, 06.mart 1992.godine, str.4

- 14) „The world this week“, The Independent, March 9, 1992, str.10 (LexisNexis Academic. Web. Pristupljeno 25.05. 2012)
- 15) „Napredak, ali- bez potpisa“, Oslobođenje, 10.mart 1992.godine, str.1
- 16) „Carrington pushes Bosnia Peace Plan“, Herald Sun, March 10, 1992, (LexisNexis Academic. Web. pristupljeno 25.05.2012)
- 17) Izjava o principima za novo ustavno uređenje BiH, Oslobođenje, 19.mart 1992.godine, str.1
- 18) „Dogovoreno ali ne i potpisano“, Oslobođenje, 19.mart 1992.godine, str.1.
- 19) "Europe's Envoy in Yugoslav Crisis Quits." The New York Times, 26. August 1992 (LexisNexis Academic. Web. pristupljeno 28.05.2012).
- 20) "Major secures a diplomatic breakthrough. Lord Owen takes up EC role", The Herald, 28. august 1992 (LexisNexis Academic. Web. pristupljeno 28.05.2012).
- 21) „Privremenim aranžmanima do mira“, Glas srpski, 6.maj 1993.godine, str.2.
- 22) NIN, 28. Maj 1993.godine, str.15
- 23) „Nastavak u Njujorku“, Oslobođenje, 31.januar 1993.godine, str.1
- 24) „Prihvaćen mirovni plan“, Oslobođenje, 12.maj 1993.godine, str.1
- 25) „Ogorčenje u svijetu“, Oslobođenje, 05.april 1993.godine, str.1.
- 26) "U.S. Rejects British-French Bosnia Peace Step" (<http://www.nytimes.com/1993/03/31/world/us-rejects-british-french-bosnia-peace-step.html>), pristupljeno 30.05.2012.
- 27) "Bosnia Serb Chief Signs Peace Plan; West Is Still Wary : Balkans: Karadzic bows to threats of Western military strikes. But president of self-styled parliament, which must approve treaty, calls it unacceptable.", Los Angeles Times, 3.maj 1993.godine (http://articles.latimes.com/1993-05-03/news/mn-30635_1_peace-plan, pristupljeno 30.05.2012.)
- 28) „Služba bogu i narodu“, NIN, 7.maj 1993.godine, str.13.
- 29) „Posljednja riječ naroda“, Glas srpski, 7.maj 1993.godine, str.1.
- 30) „Malo optimizma“, NIN, 7.maj 1993.godine, str.10.
- 31) „Konfederacija je rješenje, Glas srpski, 18.juni 1993.godine, str.2.
- 32) „Krupan napredak“, Glas srpski, 18.juni 1993.godine, str.2.
- 33) „Preciziranje prelazne vlasti“, Oslobođenje, 25.mart 1993.godine, str.1.
- 34) „ BiH – federalna država“, Oslobođenje, 10.juli 1993.godine, str.1
- 35) „Napredak, ali i zabrinutost“, Oslobođenje, 28.jula 1993.godine, str.1
- 36) „U paketu i van njega“, Oslobođenje, 20.septembra 1993.godine, str. 1
- 37) „Moguć potpuni mir“, Glas srpski, 20.septembar 1993.godine, str.2.
- 38) „Nastavak rata ili izbijanja mira“, Oslobođenje, 22.septembar 1993.godine, str.1
- 39) „Neum zaobiđen“, Oslobođenje, , 22.septembar 1993.godine, str.3
- 40) „Zaokret prema miru“, Glas srpski, 22.septembar 1993.godine, str.2
- 41) „Čaljevo umesto Neuma“, Glas srpski, 22.septembar 1993.godine, str.2.
- 42) „Bosnian peace plan OK, with conditions“, Herald Sun, 30. Septembar 1993.godine (LexisNexis Academic. Web. pristupljeno 08.06.2012)
- 43) „TERRITORY DEMAND FOILS PEACE PLAN“, Courier Mail, 01.oktobar 1993.godine, (LexisNexis Academic. Web. pristupljeno 08.06.2012)
- 44) "Speaker says Bosnian assembly "opted for peace" , expects talks to continue", BBC Summary of World Broadcasts, 1.oktobar 1993.godine, (LexisNexis Academic. Web. pristupljeno 28.05.2012).
- 45) „Srbi ugrozili mirovni process“, Oslobođenje, 12.februar 1994.godine, str.1

- 46) "Hope for Croat peace deal", The Times, 18. decembar 1993. godine (LexisNexis Academic. Web. pristupljeno 03.06.2012).
- 47) "CROATIAN FORCES FACE MUSLIM ARMY", The New York Times (<http://www.nytimes.com/1993/06/09/world/croatian-forces-face-muslim-army.html>), pristupljeno, 05.06.2012)
- 48) "U.N. Forcing Croatia to Acknowledge Its 'Invisible' Army in Bosnia", The New York Times (<http://www.nytimes.com/1994/02/16/world/un-forcing-croatia-to-acknowledge-its-invisible-army-in-bosnia.html?pagewanted=2>), pristupljeno, 05.06.2012)
- 49) „Croat leader Boban responds to Zagreb reports he urged Croats to leave“, BBC Summary of World Broadcasts, 24. januar 1994. godine, (LexisNexis Academic. Web. pristupljeno 05.06.2012).
- 50) „Asserting Croatia Invaded, Bosnia Appeals to U.N.“, The New York Times, (<http://www.nytimes.com/1994/01/29/world/asserting-croatia-invaded-bosnia-appeals-to-un.html?pagewanted=all&src=pm>), pristupljeno 06.06.2012. godine)
- 51) "Croatia Faces Threat Of Sanctions Over Army Units in Bosnia", The Washington Post, 4. februar 1994. godine, (LexisNexis Academic. Web. pristupljeno 05.06.2012).
- 52) „Poziv „plavcima“ za kontrolu granica BiH“, Oslobođenje, 11. februar 1994. godine, str.1.
- 53) „Uzmi ili ostavi“, Oslobođenje, 27. maj 1994. godine, str.1.
- 54) „Nećemo odbaciti plan“, Oslobođenje, 7. juli 1994. godine, str.1.

d) Dokumenti

- 1) Statement of Principles for New Constitutional Arrangement for Bosnia and Herzegovina, 23. februar 1992. godine, Lisabon
- 2) Proposed Constitutional Structure for Bosnia-Herzegovina (dostupno na: <http://archives.liv.ac.uk/ead/html/gb141boda-p1.shtml#boda.01.03>), pristupljeno, 10.06.2012. godina)
- 3) Statement by Dr Franjo Tudjman and Slobodan Milosevic, (dostupno na: <http://archives.liv.ac.uk/ead/html/gb141boda-p1.shtml#boda.01.02>) (pristupljeno, 31.05.2012. godine)
- 4) Joint declaration of Franjo Tudjman and Alija Izetbegovic, (dostupno na: <http://archives.liv.ac.uk/ead/html/gb141boda-p3.shtml#boda.02.02.05>) (pristupljeno, 01.06.2012. godine)
- 5) Background to and draft of the proposed Bosnian-Serb Agreement, (dostupno na: <http://archives.liv.ac.uk/ead/html/gb141boda-p5.shtml>) (pristupljeno 31.05.2012)
- 6) Joint declaration by Radovan Karadzic and Fikret Abdic, (dostupno na: <http://archives.liv.ac.uk/ead/html/gb141boda-p3.shtml#boda.02.02.05>), (pristupljeno 02.06.2012. godine)
- 7) Ustav Federacije, (http://www.parlamentfbih.gov.ba/bos/parlament/o_parlamentu/ustavfbih.html)
- 8) International Crisis Group, The Continuing Challenge of Refugee Return in Bosnia and Herzegovina, Europe Report No. 137, 13. Decembar 2002, str.2 (dostupno na <http://www.crisisgroup.org/home>)
- 9) Dejtonski mirovni sporazum, Službeni list, Sarajevo, 1999. godina

LITERATURA ZA DALJE ČITANJE:

(pored literature korištene za pisanje dosijea)

Allcock, John B., Explaining Yugoslavia, Columbia University Press, New York, 2000.godina

Anzulović, Branimir, Heavenly Serbia: From Myth to Genocide, New York University Press, New York, 1999.

Bildt, Carl, Misija mir, Radio ZID, Sarajevo, 1998.

Boras, Franjo, Bosansko-hercegovački kaos, 1990 – 1996, Matica Hrvatska, Mostar, 2006.

Bose, Sumantra, Bosnia after Dayton: Nationalist Partition and International Intervention, Oxford University Press, Oxford/New York, 2002.

Burg, Steven L. and Paul S. Shoup, The War in Bosnia-Herzegovina: Ethnic Conflict and International Intervention, M.E. Sharpe, New York, 1999.

Central Intelligence Agency, Balkan Battlegrounds: A Military History of the Yugoslav Conflict, 1990–1995 (dvtomno izdanje)

Chandler, David, Bosnia: Faking Democracy after Dayton, Pluto Press, London, 1999.

Cohen, Lenard J., Broken Bonds: The disintegration Yugoslavia, Westview Press, Boulder Colorado, 1993.

Cohen, Lenard J., Serpent in the Bosom: The Rise and Fall of Slobodan Milošević, Westview Press, Boulder Colorado, 2001.

Cousens, Elizabeth M. and Charles K. Cater, Toward Peace in Bosnia: Implementing the Dayton Accords, Lynne Rienner Publishers, Boulder, 2001.

Čalić, Marie-Janine, Krieg und Frieden in Bosnien-Herzegovina, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1996.

Ćurak, Nerzuk, Geopolitika kao sudbina. Slučaj Bosna, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2002.godine

Dizdarević, Raif, Od smrti Tita do smrti Jugoslavije: Svjedočenja, Svjetlost, Sarajevo, 2000.

Donia, Robert J. and John V. A. Fine, Bosna i Hercegovina: tradicija koju su izdali, FAMA, Sarajevo, 1995.

Doubt, Keith, Sociologija nakon Bosne, Buybook, Sarajevo, 2003.

Dragović - Soso, Jasna, 'Saviours of the Nation': Serbia's Intellectual Opposition and the Revival of Nationalism, McGill-Queen's University Press, Montreal, 2002.

Drnovšek, Janez, Der Jugoslawien-Krieg: Meine Wahrheit, SmartBooks, Kirchberg/Zuerich, 1998.

Eisermann, Daniel, Der lange Weg nach Dayton: Die westliche Politik und der Krieg im ehemaligen Jugoslawien 1991 bis 1995, Nomos, Baden – Baden, 2000.

Gow, James, The Serbian Project and Its Adversaries: A Strategy of War Crimes, McGill-Queen's University Press, Montreal, 2003.

- Gow, James, *The Triumph of the Lack of Will: International Diplomacy and the Yugoslav War*, Columbia University Press, New York, 1997.
- Hodge, Carole, *Srpski lobi u Velikoj Britaniji*, Stih, Zagreb, 2006.
- Holbrooke, Richard, *Završiti rat*, Šahinpašić, Sarajevo, 1999.
- Izetbegović, Alija, *Sjećanja*, OKO, Sarajevo, 2005.
- Judah, Tim, *The Serbs: History, Myth and the Destruction of Yugoslavia*, Yale University Press, New Haven, 1997.
- Kadijević, Veljko, *Moje viđenje raspada: Vojska bez države*, Politika, Beograd, 1993.
- Kumar, Radha, *Divide and Fall? Bosnia in the Annals of Partition*, Verso, London/New York, 1997.
- Magaš, Branka, Žanić, Ivo, *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991-1995*, DANI/ Jesenski i Turk, Sarajevo/Zagreb, 1999.
- Malcolm, Noel, *Bosna: kratka povijest*, Buybook, Sarajevo, 2011.
- Mesić, Stipe, *Kako je srušena Jugoslavija: politički memoari*, Mislavpress, Zagreb, 1994.
- Owen, David, *Balkanska odiseja*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1998.
- Pejanović, Mirko, *Through Bosnian Eyes: The Political Memoirs of a Bosnian Serb*, Šahinpašić, Sarajevo, 2002.
- Ramcharan, B.G. (ur.), *The International Conference on the Former Yugoslavia: Official Papers*, Kluwer Law International, Cambridge, 1997.
- Ramet, Sabrina P, *Balkanski Babilon : raspad Jugoslavije od Titove smrti do Miloševićeva pada*, Alinea, Zagreb, 2005.
- Ramet, Sabrina P., *Tri Jugoslavije : izgradnja države i izazov legitimacije 1918.-2005*, Golden marketing, Zagreb, 2009.
- Rose, General Sir Michael, *Fighting for Peace: Lessons from Bosnia*
- Silber, Laura and Allan Little, *Smrt Jugoslavije*, Otokar Keršovani, Opatija, 1996.
- Simms, Brendan, *Najsramniji trenutak : Britanija i uništavanje Bosne*, Buybook, Sarajevo, 2003.
- Šarinić, Hrvoje, *Svi moji tajni pregovori sa Slobodanom Miloševićem 1993–1995*, Globus international, Zagreb, 1999.
- Thompson, Mark, *Kovanje rata : mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*, Medija centar/Radio B92, Beograd, 1995.
- Trifunovski, Snežana (prir.), *Yugoslavia Through Documents: From Its Creation to Its Dissolution*, Martinus Nijhoff, Dordrecht, 1994.
- Zimmermann, Warren, *Izvori jedne katastrofe*, Globus international, Zagreb, 1997.
- Žanić, Ivo (ur.), *Federacija Bosna i Hercegovina: Država i civilno društvo*, Novi Liber, Zagreb, 1995.